

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 811.222.8'373.46 - 111'373.46+611-018 (81.411.5-3 - 432.1-3+ 52.3)

НАБИЗОДА АЗИЗА АБДУНАБӢ

**ТАҲЛИЛИ СОҲТОРИВУ МАЪНОИИ ИСТИЛОҲОТИ
ГИСТОЛОГИЯ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои
филологӣ аз рӯи ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва
муқобилавӣ

Душанбе-2026

Диссертатсия дар кафедраи таърихи забон ва типологияи факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода шудааст.

Рохбари илмӣ:	Каримзода Шухрат Бозор – доктори илмҳои филологӣ, директори Муассисаи давлатии “Мақтаби Президентӣ барои кӯдакони болаёқат дар ноҳияи Данғараи вилояти Хатлон”
Муқарризонии расмӣ:	Сабирова Сановбар Ғаниевна – доктори илмҳои филологӣ, дотсент, мудири кафедраи лингвистикаи Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе Самариддинов Қурбон Наимович – номзоди илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи давлатии Данғара
Муассисаи пешбар:	Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Ҳимояи диссертатсия санаи “14” ноябри соли 2026, соати 10:00 дар ҷаласаи шурои диссертатсионии 6D.KOA-117-и назди Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (нишонӣ: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев 17/6, маҷлисгоҳи шурои олимон; e-mail: havas3001@mail.ru; тел.: (+992) 882-89-17-17) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ва тавассути сомонаи www.dbz.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «__» _____соли 2026 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ
доктори илмҳои филологӣ,
дотсент

Соҳибназарзода Ҳ.Т.

МУҚАДДИМА

Диссертатсия ба таҳлили сохториву маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Дар замони муосир таҳқиқ ва омузиши луғоту истилоҳоти соҳаҳои махсус ба яке аз самтҳои муҳимми забоншиносии амалӣ ва назариявӣ табдил ёфтааст. Дар ин радиф, вожаву истилоҳоти тиб мавқеи марказӣ касб намуда, мавриди таваҷҷуҳи доимии муҳаққикон қарор гирифтааст. **Гистология** ҳамчун илм дар бораи бофтаҳои бадан ва сохтори микроскопии онҳо, дар ташхис, муолича ва фаҳмиши равандҳои биологӣ ва патологӣ нақши муҳимро мебозад.

Истилоҳоти мансуби гистология ҳамчун ҷузъи муҳимми вожагони махсуси илми тиб, воситаи аслии тавсиф, тасниф ва мубодилаи иттилоот байни мутахассисон маҳсуб меёбад. Дар шароити равобити илмӣ ва академии байналмилалӣ, ки зери таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ қарор доранд, истифодаи истилоҳоти дақиқ дар соҳаи тиб ва биология муҳим мегардад. Мутаассифона, мавҷудияти тафовути луғавӣ, маъноӣ ва сохторӣ байни истилоҳоти тиббии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ метавонад дар фаҳмиши дақиқи мафҳумҳо ва таълимоти илмӣ монеа ба вучуд орад.

Ҳамзамон, таҳқику муқоисаи ҷанбаҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ на танҳо як амали зарурӣ, балки пажӯҳиши муҳим ва мубрам ба ҳисоб меравад. Ин таҳқиқот имконият фароҳам меорад, ки хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти гистология дар ду забони муқоисашаванда муайян гарданд ва тарзи ташаккул, мутобиқшавӣ ва истифодабарии онҳо мушаххас карда шавад. Дар ин кор диққати асосӣ ба сохтори истилоҳҳои гистологӣ, шакли дастурӣ ва мазмуни маъноии онҳо равона шудааст. Барои нутқи илмӣ дақиқии чунин воҳидҳои истилоҳӣ аҳамияти махсус дорад, зеро қорбурди нодурусти истилоҳ метавонад маъноӣ баёнро тағйир дода, боиси иштибоҳ дар ташхис, табобат ё муоширати касбӣ гардад.

Таҳқиқи муқоисавии истилоҳоти тиббӣ на танҳо барои забоншиносон аҳамияти бузург дорад, балки имкон медиҳад, ки мутабиқати истилоҳот байни забонҳои гуногун дақиқтар муайян карда шуда, ҳамдигарфаҳмии мутахассисоне, ки дар муҳити гуногуни забонӣ фаъолият мекунанд, осон гардад.

Таҳқиқоти истилоҳоти гистологӣ имконият медиҳад, ки тарзи ташаккули истилоҳот, маъноҳои ифодаи онҳо ва роҳҳои устувор гардидани онҳо дар низомии забонҳои гуногун амиқтар мавриди омузиш қарор гиранд. Натиҷаҳои чунин таҳлил метавонанд ҳангоми таҳияи луғатҳои соҳавӣ, маводди таълимӣ ва ҳамзамон, барои тавсифи дақиқтари мафҳумҳои дар соҳаи гистология татбиқшаванда муфид бошад.

Ин гуна таҳқиқот, пеш аз ҳама, барои раванди таълим ва нутқи касбӣ аҳамияти бевоситаи амалӣ дорад. Дар соҳаи тиб истилоҳ бояд барои ҳама — табиб, муҳаққиқ, омӯзгор ва донишҷӯ фаҳмо бошад. Ҳар қадар истилоҳи соҳавӣ дақиқтар истифода шавад, ҳамоно қадар эҳтимоли иштибоҳ, тафсири нодуруст ё фаҳмиши духӯра дар матнҳои илмӣ ва тиббӣ камтар мегардад.

Бо вучуди ин, истилоҳоти гистология дар доираи таҳқиқоти соҳавӣ ва муқоисавӣ мавриди омузиш ва таҳлили мукамал қарор нагирифтааст.

Таҳқиқот дар ин самт имконият медиҳад, ки тафовутҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таҳлил карда шаванд; принципҳои ташаккули истилоҳоти илмӣ дар забони тоҷикӣ мушаххас карда шаванд; тартиби луғатҳо, дастурамалҳо ва маводди таълимӣ беҳтар гардад; фаҳми мафҳумҳои гистология дар манбаъҳои байналхалқӣ таъмин карда шавад.

Чанбаи дигари мубрамияти диссертатсияи мазкур дар иқтибосшавии вожаву истилоҳоти гистология аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ мебошад. Дар шароити муосир норасоии луғатҳои махсус ва кам будани маводди мукамали соҳавӣ дар

забони тоҷикӣ, зарурати таҳқиқ дар самти таҳлили муқоисавӣ ва танзими истилоҳоти гистология ба миён меояд.

Истилоҳоти гистологӣ дар низоми таҳсилоти тиббӣ, таҳқиқоти илмӣ ва муоширати мутахассисон мавқеи устувор пайдо кардааст. Ин истилоҳот инчунин ҳангоми мубодилаи дониш ва таҷриба миёни намоёндагони забонҳо ва мактабҳои гуногуни илмӣ васеъ корбаст мешаванд.

Ҳамин тавр, таҳқиқи мазкур ба талаботи илмӣ муносири тоҷик ҷавобгӯ буда, ҳам барои забоншиносии муқоисавӣ ва ҳам барои рушди минбаъдаи истилоҳоти тиббӣ арзиши амалӣ ва назариявӣ дорад.

Дарачан таҳқиқи мавзуи илмӣ. Мавзуи таҳлили сохториву семантикии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ то имрӯз ба таври мукамал мавриди омузиш қарор нагирифтааст. Гарчанде дар забоншиносии тоҷик ва хориҷӣ таҳқиқоти гуногун оид ба истилоҳшиносӣ ва луғатҳои соҳавӣ, аз ҷумла, дар самти тиб анҷом ёфтаанд, истилоҳоти гистология ҳамчун зернизоми мустақил ва махсус камтар таҳлил гардидааст.

Ба масъалаҳои умумии истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар забоншиносии муосир миқдори зиёди таҳқиқоти илмӣ бахшида шудааст. Таҳқиқи хусусияти асосии сохторӣ ва маъноии истилоҳот, роҳҳо ва воситаҳои бунёди истилоҳи нав, банизомдарории истилоҳоти нав, умуман ҷанбаҳои назариявии истилоҳот масъалаҳои асосӣ дар доираи таҳқиқоти забоншиносӣ мавриди омузиш ва баррасӣ қарор гирифтанд. Масъалаҳои мазкур аз тарафи ҷунин муаллифони, ба монанди Э. Вюстер, В.В. Виноградов, Д.С. Лотте, А.А. Реформатский, Ю.С. Степанов, И.В. Арнолд, Т.Л. Канделаки, Е.С. Кубрякова, О.Д. Митрофанова, М.В. Никитин, А.В. Суперанская, Ю.Д. Апресян, В.М. Лейчик, В.П. Даниленко, А.М. Кузнецов, Б.Н. Головин, К.Я. Авербух, С.Н. Чистюхина, Б. Друганова ва дигарон мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Масъалаҳои истилоҳот дар забони тоҷикӣ дар таҳқиқоти Н. Шаропов, М. Шукуров, Д. Хоҷаев, С. Сулаймонов, С. Назарзода,

Ш.И. Ҳайтова, А.И. Юсупов, М.Б. Султонов, Т.К. Чураев ва дигарон мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Яке аз самтҳои муҳимми таҳқиқот дар забоншиносии муосир омузиши истилоҳоти соҳавӣ ва муқоисаи байнизабонии онҳо мебошад. Бо рушди илм ва ҳамкориҳои байналмилалӣ зарурати таъмини фаҳмиши дақиқ ва интиқоли возеҳи мафҳумҳо миёни забонҳои гуногун афзудааст.

Таҳқиқи истилоҳоти соҳавӣ ва муқоисаи байнизабонии истилоҳот яке аз самтҳои афзалиятнок ва рушдкунандаи забоншиносии тоҷик дар се даҳсолаи охир ба ҳисоб меравад. Ин самт оид ба зарурати рушди забони илм ва мутобиқ кардани он ба талаботи ҷаҳони муосир, бахусус бо дарназардошти ҳамкориҳои илмӣ, омузишӣ ва тарҷуманӣ фаннӣ ба миён омадааст. Дар ин самт метавон рисолаҳои П. Ҷамшедов, М.М. Бекмуродов, Ҳ.А. Саидов, М.Н. Азимова, С.С. Ҷоматов, Р.Н. Аслитдинова, Ш.Б. Каримов, С.Р. Шукурова, М.М. Диловаров, Г.З. Маҳмадбекова ва дигаронро махсусан қайд намуд.

Дар забоншиносии тоҷик роҷеъ ба таҳқиқи муқоисавии истилоҳоти тиббӣ дар заминаи маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ якҷанд рисолаҳои илмӣ таълиф шудаанд ва дар ин радиф метавон аз таълифоти Д.А. Хайдарова “Хусусиятҳои терминологияи тиббӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” [2007], Ҷ.Х. Асоев “Таҳлили сохториву маъноии истилоҳоти анатомия (остеология) дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” [2023], М.Д. Каримова “Таҳлили семантикӣ ва вожасозии истилоҳоти махсуси акушерӣ ва гинекологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” [2024] ва дигарон ном бурд.

Аммо таҳлилу муқоисаи истилоҳоти гистология дар заминаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ то ба имрӯз мавриди омузиш ва таҳлили мукамал қарор нагирифтааст.

Муқоисаи истилоҳоти гистологии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ имкон медиҳад, ки сохтор, маъно ва хусусиятҳои қорбурди ин истилоҳот равшантар муайян карда шаванд. Ин барои ба низом даровардани истилоҳоти илмӣ, омода намудани маводди таълимӣ ва илмӣ ва ҳамзамон барои таҳкими робитаи

дақиқтар байни мутахассисони ватанӣ ва хориҷӣ аҳаммияти калон дорад.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар партави муқаррароти “Барномаи давлатии тақмили таълим ва омузиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 августи соли 2019, таҳти №438 тасдиқ шудааст, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (аз 05.10.2009, №553), “Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020–2030 (аз 28.11.2020, №647), “Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012–2016” (аз 30.06.2012, 335), Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва аломатҳои китобатии забони тоҷикӣ” (аз 30.06.2021, №268) иҷро гардидааст.

Мавзуи кори диссертатсионӣ бо мавзӯҳои кафедраи таърихи забон ва типологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон робитаи бевосита дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Дар тавсифи умумии таҳқиқ самтҳои асосии диссертатсия муайян гардида, ҳадаф, вазифаҳо, объект ва мавзуи таҳқиқ, асосҳои назариявӣю методологияи он, наwgониҳои илмӣ, аҳаммияти назариявӣ ва амалии натиҷаҳо, инчунин дигар ҷанбаҳои муҳими таҳқиқоти анҷомёфта муайян ва шарҳ дода мешаванд.

Таҳқиқи мазкур ба омузиши ҳамаҷонибаи таҳлили сохториву маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шуда, масъалаҳои назариявӣ ва амалии маъруфияти афзояндаи омузиш ва таҳлили воҳидҳои сохторӣ, семантикӣ ва лексикӣю вожаву истилоҳотро дар забонҳои муқоисашаванда фаро мегирад. Дар раванди таҳқиқ вижагиҳои илмиву забонии истилоҳот, ҷанбаҳои маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, ҷанбаҳои сохтории

истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Дар диссертатсия дастовардҳои забоншиносии муосир ва воситаҳои таҳқиқи муқоисавӣ, инчунин масъалаҳои вобаста ба таҳлили сохториву маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои муқоисашаванда мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар чараёни таҳқиқ объект ва мавзӯи таҳлил муайян гардида, марҳилаҳои асосии омузиши он, заминаҳои назариявӣ, усулҳои таҳлил ва натиҷаҳои бадастомада ҷамъбаст шудаанд. Натиҷаҳои бадастомада барои дарки амиқи истилоҳоти гистология дар забонҳои муқоисашаванда аҳаммияти муҳим доранд.

Дар диссертатсия, инчунин, масъалаҳои марбут ба аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо, мутобикати он бо шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии муҳаққиқ, тасвиби натиҷаҳо, интишорот аз рӯйи мавзӯи таҳқиқ ва сохтори умумии қарор мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Мақсади таҳқиқ. Мақсади асосии таҳқиқи мазкур таҳлили муқоисавии хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии ташаккул ва истифодаи истилоҳоти соҳаи гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад. Таҳқиқ ба муайян намудани вижагиҳои грамматикӣ, семантикӣ ва этимологӣи истилоҳоти гистология нигаронида шудааст ва ҳамзамон дар он равандҳои бунёди истилоҳот ва мутобикнамоии онҳо ба меъёрҳои забонӣ таҳлил карда мешавад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Дар амалӣ намудани мақсади таҳқиқ ҳалли **вазифаҳои зерин** ба роҳ монда шудааст:

- дар асоси донишҳои назариявӣ мушаххас намудани мафҳум, маъно ва хусусиятҳои истилоҳ, роҳҳо ва воситаҳои бунёди он, ки барои аксарияти забонҳо хусусияти ягона дорад;
- баррасӣ ва таҳлили ҷанбаҳои назариявии омузиши истилоҳот, роҳҳои сохтани истилоҳ дар забоншиносии муосир;
- омузиш ва таҳлили хусусиятҳои истилоҳоти гистология ва ҷанбаҳои фарқкунандаи онҳо дар забоншиносии муосир;

- омузиш ва таҳлили падидаи сермаъноӣ (полисемия) ва муродифот (синонимия) дар истилоҳоти гистология ва муқоисаи онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- омузиш ва таҳлили зухури ҳамгунӣ (омонимия)-и истилоҳоти гистология ва муқоисаи онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- омузиши роҳҳо ва воситаҳои ифодаи мутақозид (антонимия) дар истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- омузиш ва таҳлили роҳҳо ва воситаҳои ташаккули истилоҳоти сода, сохта, мураккаб ва таркибии гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- омузиш ва баррасии роҳҳои ташаккули аббревиатураи истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.

Объекти таҳқиқот: таҳқиқи истилоҳоти самти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад, ки дар онҳо равандҳои ташаккул, истифода ва мутобиқсозии истилоҳоти гистологӣ инъикос меёбанд.

Мавзӯ (предмет)-и таҳқиқот хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти соҳаи гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ буда, таҳлили раванди ташаккул, тарҷума ва мутобиқнамоии онҳо баррасӣ гардидааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асоси назариявии таҳқиқоти мазкурро дастовардҳои забоншиносии муосир дар самти омӯзиши забоншиносии муқоисавӣ, таҳлили сохториву маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ташкил медиҳанд. Дар раванди таҳқиқ ба назарияҳо ва андешаҳои илмӣ муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ, ки масъалаҳои пайдоиш, ташаккул, вазифаҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳотро мавриди омӯзиш қарор додаанд, таъя карда шудааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқро қорҳои илмӣ чунин муаллифони, ба монанди В.В. Виноградов, А.В. Суперанская, М.Д. Степанова, А.А. Реформатский, М. Қосимова, В.Д. Даниленко, П. Чамшедов, Ҳ. Маҷидов, С. Сулаймонов, Д. Хоҷаев,

С. Назарзода, М.Б. Султонов, Х.А. Саидов, Ш.И. Ҳайтова, С.С. Ҷоматов, Ш.Б. Каримов, Ф. Турсунов ва дигар забоншиносони машҳур ташкил медиҳанд.

Маводди назарияви ва амалии таҳқиқ барои муайян намудани хусусиятҳои сохториву маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Навгонии илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки:

- бори нахуст таҳлили муқоисавии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бо дарназардошти хусусиятҳои сохторӣ, маъноӣ ва муқоисавии он ба таври мукамал мавриди таҳқиқ қарор мегирад.

- бори нахуст роҳҳо ва воситаҳои ташаккули истилоҳоти сода, сохта, мураккаб ва таркибии гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди омӯзиш ва баррасии мукамал қарор дода шудааст;

- бори нахуст масъалаи роҳҳои ташаккули аббревиатураи истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ баррасӣ ва муайян карда шудааст.

Нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Тасдиқ карда шуд, ки истилоҳ воҳиди муҳимми забонӣ буда, дар соҳаҳои мухталиф барои ифодаи маъноӣ мушаххас ва махсус истифода мешавад.

2. Исбот карда шуд, ки таҳқиқи истилоҳ аз мушаххас намудани маъно, сохти грамматикӣ ва махсусияти истифодаи истилоҳ дар матни муайян иборат аст. Муайян карда шуд, ки методологияи таҳқиқи истилоҳ бояд бо истифода аз қоидаҳои систематикӣ ва мантиқии забоншиносӣ амалӣ гардад, то ки истилоҳи нав ба таври муассир сохта ва истифода шавад.

3. Собит карда шуд, ки зуҳури падидаҳои сермаъноӣ ва муродифот ҳамчун падидаҳои маъноӣ дар истилоҳоти гистология масъалаи мубрам ба ҳисоб меравад ва дар нуқоти илмӣ ва тиббӣ ин метавонад ба нофаҳмӣ ва нодурустии мафҳум оварда расонад.

4. Муқаррар карда шуд, ки истифодаи дурусти ихтисорот барои сарфа кардани матн, нигоҳ доштани равонии он ва афзоиши самаранокии робитаи илмӣ мусоидат мекунад.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои таҳқиқот ба омузиши истилоҳот саҳми муайян мегузоранд. Раванди таснифоти истилоҳот метавонад заминаи таҳқиқоти минбаъда ҳам барои истилоҳоти гистология ва ҳам барои системаҳои дигари истилоҳотӣ гардад. Инчунин, аҳаммияти назариявии таҳқиқот дар таъсири омилҳои забоншиносӣ ба ташаккул ва рушди истилоҳоти гистология дар асоси муқоисаи ин истилоҳот дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ зоҳир мегардад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ дар маъруфияти афзояндаи омузиш ва таҳлили воҳидҳои сохторӣ, семантикӣ ва лексикӣ вожаву истилоҳот зоҳир мегардад. Натиҷаҳо ва тавсияҳои таҳқиқотро метавон дар таълими забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, инчунин дар тартиб додани луғатҳои дузабона истифода бурд. Натиҷаҳои ниҳонии таҳқиқотро метавон ҳамчун заминаи илмӣ ва амалӣ барои омузиши луғат ва истилоҳоти забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, инчунин дар тартиб додан ва навиштани китобҳои дарсӣ оид ба лексикология ва услубшиносӣ истифода намуд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ бо истифодаи заминаи васеи назариявӣ ва маводди фаровони таҳлилӣ, мувофиқати усулҳои интихобшудаи таҳқиқ ба мақсад ва вазифаҳои гузошташуда, инчунин бо таҳлили ҳамаҷонибаи маводди забонии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таъмин мегардад. Маводди таҳлилшуда ва натиҷаҳои бадастомада имконият медиҳанд, ки хулосаҳои пешниҳодшуда аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва бо далелҳои мушаххаси забони тасдиқ карда шаванд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи “Таҳлили сохториву маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ ба талаботи

шиносномаи 6.2.14. – Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ мутобиқат мекунад:

2.1. Омузиши хусусиятҳои сохтори ва маъноии забонҳо, новобаста аз намуди робитаи 15 генетикии байни онҳо;

3.1. Омузиш ва тавсифи забон тавассути муқоисаи маъноии он бо забон / забонҳои дигар барои муайян кардани хусусиятҳои фарқкунандаи он;

5.1. Таҳқиқи шабоҳат ва тафовути байни забонҳо дар асоси хусусиятҳои умумӣ ва муҳимтарини забон, новобаста аз робитаи генетикии забонҳои мавриди таҳқиқ.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар ҷанбаҳои зерин зоҳир мегардад:

- масъалаҳои мухталифи таҳқиқи истилоҳ ва низоми истилоҳотиро омӯхта, дастгоҳи мафҳумии масъалаи мазкурро таҳлил намудааст;

- дар асоси таҳлили матнҳо роҳҳои дурусти истифодаи истилоҳоти гистологияро дар шакли забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ муайян намудааст;

- ҷанбаҳои сохториву маъноии истилоҳоти гистологияро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муқоиса намудааст.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия.

Диссертатсия дар кафедраи таърихи забон ва типологияи факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода шуда, мазмун ва муҳтавои он дар шакли мақола ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии сатҳи байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ нашр ва ироа гардидааст (аз ҷумла, конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Тибби муосир ва таҳсилоти муосир”. – Данғара, 2021; конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами тибби муосир: мушкilot ва роҳҳои ҳалли он”. – Данғара, 2022; конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Ташаккул ва рушди забоншиносии муосири рус дар шароити ҷаҳонишавӣ: дастовард, ташкилот ва дурнамо”. – Душанбе, 2024 ва ғ.).

Диссертатсияи мазкур дар чаласаи кафедраи таърихи забон ва типологияи факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суратчаласаи №7 аз 27.01.2026) мавриди муҳокима қарор гирифта, ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Маводҳо ва нуктаҳои асосии таҳқиқи диссертатсионӣ дар конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ илмию амалии Тоҷикистон (солҳои 2018–2025) ва ҳамчунин дар 9 мақолаи ҷопшудаи муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ, аз ҷумла, 4 мақолаи банаширрасида дар маҷаллаҳои тақризшавандаи шомили феҳристи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқ, се боб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 184 саҳифаи ҷопиро ташкил медиҳад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚ

Дар муқаддима муҳиммияти таҳқиқ, масъала ва сатҳи омузиши он, объект ва предмети таҳқиқ, мақсад ва вазифаҳо тартиб дода шуда, наwgонии илмӣ, аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия ошкор гардидаанд.

Дар боби якум **“Вижагиҳои забонии истилоҳот дар таҳқиқоти муосир”** моҳият ва хусусиятҳои истилоҳот ва низоми истилоҳотӣ, ҷанбаҳои назариявии омузиш ва бунёди истилоҳот, хусусиятҳои истилоҳоти гистология мавриди омузиш ва баррасӣ қарор дода шудаанд.

Дар зербоби якуми боби якум **“Мафҳум, вазифа ва аломатҳои фарқкунандаи истилоҳот”** омузиши мафҳуми истилоҳ таҳлил карда шудааст. Қайд карда мешавад, ки дар забоншиносии муосир барои ҷунин мафҳумҳо, ба монанди “истилоҳ”, “истилоҳшиносӣ” ва “низоми истилоҳӣ”, таърифи дақиқ, мушаххас ва ягонаи умумқабулшуда вучуд надорад.

Забоншиносон ва олимон дар асоси баррасии ҷанбаҳои алоҳидаи масъала таснифоти худро пешниҳод намудаанд, аз ин хотир дар забоншиносии муосир миқдори зиёди муайяннамоии мафҳумҳои зикргардида мавҷуд аст.

Истилоҳ меҳвари зарурии забони махсус ба ҳисоб меравад, иттилооти асосии пурмазмунро интиқол медиҳад. Дар натиҷаи рушди донишҳои илмӣ-техникӣ зиёда аз 90% калимаҳои нав, ки дар забонҳо пайдо мешаванд, калимаҳои махсус ба ҳисоб мераванд. Талабот ба истилоҳот нисбат ба калимаҳои умумиистеъмоли баландтар аст. Истилоҳ дар илм мавқеи муҳим дошта, барандаи маълумоти мушаххас мебошад ва дар фаҳмишу даркнамоии падида ва ҳодисаҳои хоси соҳаи муайян кӯмак менамояд.

Дар Энциклопедияи Шуравӣ қайд карда шудааст, ки “истилоҳ (аз решаи латинии *terminus* – сарҳад, ҳудуд) калима ё ибора аст, ки мафҳумро ифода мекунад ва муносибати онро бо дигар мафҳумҳо ё ибораҳои дохилисоҳавӣ муайян менамояд. Он барои муайян кардани хосиятҳои ашё, падида ва равандҳо дар соҳаи мазкур хидмат мекунад ва метавонад танҳо дар доираи истилоҳоти муайян вучуд дошта бошад. Истилоҳ бояд яқинӣ, муназзам, аз ҷиҳати услубӣ бетараф бошад ва ба матн ҳамчун калимаи забони муштарак иртибот надошта бошад” [3, с. 28].

Дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” истилоҳ ҳамчун “калима ё ибораро, ки дар ҳавзаи амалкарди ягон соҳаи илму фан маънои мушаххасро ифода мекунад, тасниф карда шудааст” [22, с. 561]. Забоншиноси тоҷик П. Нуров чунин таснифи мафҳуми “истилоҳ”-ро пешниҳод намудааст: “Истилоҳ чунин калима ё ибораро алоқамандии калимаҳо мебошад, ки ҳар яке онҳо фақат як мафҳумро ифода менамояд ва дар доираи фанни мазкур ва ё ин ки дар доираи гурӯҳи фанҳои мазкур дорои як маъно мебошанд” [14, с. 44].

Забоншиноси рус А.В. Суперенская мавҷудияти миқдори зиёди таснифоти мухталифи мафҳуми “истилоҳ”-ро чунин шарҳ додааст: “намояндагони соҳаҳои мухталиф бо ҳамон ҷанбаи мафҳум ва тасаввуроти махсус оид ба он диққат медиҳанд, ки

дории ҳаҷми мазмуну мундариҷаи муайян буда, дар ин замина тасниф карда мешавад” [18, с. 11].

Муҳаққиқи тоҷик С. Назарзода чунин қайд намудааст, ки “истилоҳ ҳамчун калима ё иборае дар ҳавзаи амалкарди илми муайян маънои хосе дорад ва мафҳуми мушаххасеро ба шакли дақиқ ифода мекунад. Истилоҳи як соҳа метавонад дар соҳаи дигар маънои истилоҳии худро аз даст бидиҳад ва ба сифати калимаи одӣ ва маъмул истифода шавад” [13, с. 26].

Дар асоси омузиш ва таҳлили таснифоти мухталиф роҷеъ ба мафҳуми “истилоҳ” муаллиф ба истилоҳ таърифи зеринро муносиб медонад: истилоҳ воҳиди луғавии забон аст, ки барои мақсадҳои махсус истифода гардида, мафҳумҳои умумии назарияи алоҳидаи соҳаи махсуси илмҳо ё фаъолиятро ифода менамояд.

Қайд карда шудааст, ки масъалаи таснифоти “истилоҳ” дар доираи назарияҳои мавҷуда масъалаи баҳснок боқӣ мондааст, коркарди таснифоти мухталифи он идома дорад ва то ба имрӯз таснифоти ягонаи мафҳуми мазкур пешниҳод нагардидааст.

Таснифоти мухталифи истилоҳ боиси пайдо гардидани як навъ муҳолифат дар байни муҳаққиқон гардидааст. Муҳолифат дар муносибатҳои таснифоти таърифи истилоҳ олимонро водор намуд, ки ҷанбаҳои нисбатан махсуси мафҳуми мазкурро ҷудо намоянд. Ҳамин тариқ, дар баробари бо таснифоти ташаккулёфтаи истилоҳ зарур аст, ки хусусиятҳои асосии он ҷудо карда шаванд. Масалан, С.В. Гринев чунин хусусиятҳои хоси истилоҳро ҷудо менамояд: “махсусияти истифодабарӣ, шомилияти он ба соҳаи махсуси дониш; дақиқии мундариҷавии истилоҳ; мавҷудияти таснифот; мустақилии нисбӣ аз матн; бетарафии услубӣ; якмаъноӣ” [5, с. 208].

Калимаи “истилоҳот” ё худ терминология аз калимаи термин (истилоҳ) ва калимаи юнонии *logos*, ки маънои омузишро дорад, бунёд шудааст. “Истилоҳот ин илм оид ба истилоҳ аст. Калимаҳо, ки барои номгузории мафҳумҳои мухталифи илмӣ ва техникаи истифода карда мешаванд. Истилоҳ ва соҳае, ки хусусияти истилоҳ ва принципҳои

батанзимдарориву таснифоти онҳоро меомузад, истилоҳот меноманд” [2, с. 437].

Истилоҳот чузъи луғати махсус мебошад, ки ба он калимаҳои ифодакунандаи ашё ва мафҳумҳои соҳаҳои гуногуни фаъолияти касбии инсон ворид мегарданд. Чунин калимаҳо дар луғати умумиистеъмоли низ мавриди истифода қарор мегиранд. Истилоҳот – ин маҷмуи истилоҳҳо ба ҳисоб меравад, ки дар соҳаи алоҳида ва мушаххаси фаъолияти инсон истифода мешаванд.

Истилоҳот низоми донишҳои объективиро оид ба ҷаҳон таҷассум менамоянд, ки омили муҳимми рушди илм ва техника ба ҳисоб мераванд. Дар таърифи илмӣ моҳияти объект ба таври мухтасар баён карда мешавад, ки танҳо нишонаҳои муҳимми он объектро фаро мегирад. Дар чунин ҳолат на оид ба вучуд надоштани ташаккули мафҳум, ки аз тарафи ҳама яқхел фаҳмида мешавад, балки одатан оид ба мазмуну мундариҷаи гуногуни ҳуди мафҳум сухан меравад.

Ташаккули истилоҳот аз рушди ҷамъиятӣ ва илмӣ-техникӣ бармеояд, зеро ҳар як мафҳуми нав дар соҳаи махсус бояд бо истилоҳ ифода карда шавад. Мавзуи назарияи умумии истилоҳот омузиш, истифода ва ташаккули калимаҳои махсус ба ҳисоб меравад, ки бо ёрии онҳо донишҳои аз тарафи инсоният ҷамъоваришуда интиқол дода мешаванд, низомҳои мавҷудаи истилоҳотӣ такмил меёбанд, роҳҳои бунёди низомҳои нав ва истилоҳоти онҳо, инчунин хусусиятҳои умумии истилоҳоти соҳаҳои мухталифи дониш ҷустуҷӯ карда мешаванд.

С.В. Гринев истилоҳотро ҳамчун маҷмуи истилоҳҳо, ки дар соҳаи муайяни донишҳо истифода мешаванд, тасниф намудааст. Инчунин, ӯ ба ҳуди мафҳуми “истилоҳот” диққат дода, онро мисоли равшани зарурати танзими луғатҳои махсус мешуморад. Муҳаққиқ қайд менамояд, ки “дар гузаштаи наздик ин истилоҳ барои ифода намудани се мафҳуми гуногун истифода карда мешуд: низоми истилоҳоти донишҳои соҳаи муайян; маҷмуи истилоҳот дар забон; илм, ки истилоҳотро меомузад” [5, с. 309].

Низоми истилоҳотӣ - низоми аломатҳои махсуси соҳаҳои илм ва фаъолияти инсон аст, ки нисбат ба низоми мафҳумҳои он талаботи робитавиро қонеъ мегардонад. Истилоҳ - унсури низоми истилоҳотӣ аст, асосан бо калима пешниҳод мегардад, ки мафҳуми илмӣ касбиро, ки ба ягон соҳаи махсуси дониш ё фаъолияти инсон алоқаманд аст, ифода мекунад.

Низоми истилоҳотӣ дар ҳамон ҳолат ташаккул меёбад, ки самти алоҳидаи илмҳо ё фаъолият дар сатҳи зарурӣ ҷой дошта, дорои назарияи худ буда, мафҳумҳои асосӣ ва алоқаи байни онҳоро ошкор ва муайян намудааст. Яке аз тафовутҳои низоми истилоҳотӣ аз истилоҳот дар он аст, ки низоми истилоҳотӣ аз тарафи мутахассисони соҳаи муайян аз калимаҳои интихобгардида, дар баъзе ҳолатҳо калима ва ибораҳои махсусан бунёдшуда, инчунин истилоҳоти иқтибосгардида аз дигар забонҳо барои баёни назарияҳои таҷассумкунандаи соҳаи мазкур тартиб дода мешавад.

Низоми истилоҳотӣ - низоми аломатҳои соҳаи махсуси илм ва фаъолияти инсон аст, ки нисбат ба низоми мафҳумҳои он талаботи робитавиро қонеъ мегардонад.

Ҳамин тариқ, метавон қайд намуд, ки истилоҳ дар илм мавқеи муҳим дошта, барандаи маълумоти мушаххас мебошад ва дар фаҳмишу даркнамоии падида ва ҳодисаҳои хоси соҳаи муайян кӯмак менамояд. Азбаски истилоҳ дар тамоми соҳаҳои илм истифода мешавад, он аз тарафи намояндагони илмҳои мухталиф мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор дода шудааст. Дар доираҳои илмӣ таъриф ва таснифоти ягонаи умумиэтирофгардидаи мафҳумҳои зикргардида вучуд надорад. Забоншиносон ва олимони дар асоси баррасии ҷанбаҳои алоҳидаи “истилоҳ” таснифоти худро пешниҳод намудаанд.

Дар зербоби дуюми боби якум **“Асосҳои назариявӣ ва методологии бунёд ва таҳқиқи истилоҳот”** ҷанбаҳои назариявии бунёди истилоҳ мавриди омузиш қарор дода шудааст. Қайд карда мешавад, ки хусусияти умумии истилоҳ бевосита аз вазъияти забони илм ва техника, аз самтҳои рушди забони он вобаста аст. Мутобиқан, тағйирот дар илм ба дигаргуншавии

нуқоти назари илмӣ ва бунёди истилоҳоти нав, методҳои омузиши онҳо оварда мерасонад. Вазъияти имрӯзаи истилоҳро таҳлил намуда, чандирии бузурги семантикии он, қобилияти пайдоиши истилоҳоти нав дар асоси истилоҳоти мавҷударо қайд намудан муҳим аст.

Дар ибтидои асри XIX диққати асосии забоншиносон ба масъалаҳои мухталифи умуминазариявӣ, ба монанди рушди таърихии забон, алоқамандии забон ва тафаккур, хусусияти рамзии забон ва ғайра равона гардида буд. Масъалаҳои семантикии табиати истилоҳ, мақоми истилоҳот дар низоми забон асосан баррасӣ намегардиданд. Дар солҳои 30-юми асри XX дар асоси рушди босуръати илм ва техника, инкишофи саноатикунонӣ ба масъалаҳои мухталифи назариявии бунёди истилоҳ таваҷҷуҳи хосса равона карда шуд.

Зарурати омузиш заминаҳои назариявии истилоҳ ва бунёди он барвақт пайдо шудааст. Мутахассиси машҳури истилоҳшинос В.М. Лейчик зарурати омузиши истилоҳро чунин шарҳ додааст: “омузиши истилоҳот зарур аст, зеро истилоҳ ба таври ногузир бо ин ё он соҳаи донишҳо ё фаъолият алоқаманд аст. Дар илмҳои техникӣ, табиӣ ва ҷомеашиносӣ, фанҳои таълимӣ ва соҳаи донишҳо ба мафҳум ва категорияҳои умумиилмӣ ва илми мушаххас така менамоянд, ки дар навбати худ, онҳо бо истилоҳоти махсус ва умумиилмӣ ифода карда мешаванд. Истилоҳот дар доираи васеи соҳаҳои назариявӣ ва амалии фаъолият, ки ҳар яке дар истилоҳ ҷанбаҳои ба он заруриро ҷудо менамоянд, ба сифати объект баромад менамоянд. Албатта, дар марҳилаи муайян масъала оид ба зарурати ошкор намудани ҷанбаҳои умумӣ, ки объекти мазкурро муттаҳид менамояд ва он ҷанбаҳои асосӣ, ки моҳияти истилоҳро ташкил медиҳанд, пайдо гардид” [7, с. 14].

Дар марҳилаҳои мухталифи рушди масъалаҳои назариявии истилоҳот, забоншиносон, ба монанди Э. Вюстер, Л. Олшки, Д.С. Лотте, Э.К. Дрезен, Т.Л. Канделаки, Г.О. Винокур, О.С. Ахманова, В.В. Виноградов, А.А. Реформатский саҳми арзанда гузоштаанд.

Нуқтаи назари мухталиф нисбат ба раванди таҳлили истилоҳот – “алоқаи ногусастании истилоҳ ва матн дар раванди омузиш, дар ҳолате ки истилоҳ аз матн бароварда намешавад ва дар алоқамандӣ бо он баррасӣ карда мешавад ва баръакс мустақилии истилоҳ аз матн дар асоси якмаъноӣ, беҳиссиётӣ ва қобилияти истифода гардидан дар шакли ҷудогона мавҷуд аст” [15, с. 115].

Солҳои 1930-юми асри XX масъалаҳои назариявии истилоҳот диққати як қатор муҳаққиқон, ба монанди Э. Вюстер, Л. Олшки, Д.С. Лотте, Э.К. Дрезен ва дигаронро ҷалб намуд, ки дар рушди истилоҳшиносӣ саҳми назаррас гузоштаанд. Ин муаллифон истилоҳшиносиро ба сифати падидаи фарҳангиву таърихӣ омехта, рушди истилоҳот ва забонро баррасӣ намудаанд, раванди сохтан ва ташаккули мафҳумҳоро мушоҳида намудаанд. Аввалин корҳои нашргардида бо номи Э. Вюстер, Д.С. Лотте алоқаманд аст. Инчунин, дар рушди истилоҳшиносӣ саҳми чунин муаллифон, ба монанди Т.Л. Канделаки, Г.О. Винокур, О.С. Ахманова, В.В. Виноградов, А.А. Реформатский бузург аст.

Дар шароити имрӯза муносибати дескриптивӣ – муносибати нисбатан эътирофгардида дар таҳқиқоти махсуси назария ба ҳисоб меравад. Лекин камбудҳои хоси ин муносибат, масалан, моҳияти истилоҳ, вазифаи истилоҳ, мавҷуд набудани таснифоти умумиэътирофгардидаи мафҳум, ҷанбаҳои баҳснок ва коркарднашуда, масалан характери меъёрии истилоҳот, махсусиятҳои он нисбат ба забони умумӣ, боиси пайдоиши назарияҳои дигар гардидааст.

Дар бештари ҳолатҳо бо вазифаҳои номинативӣ ва таснифотӣ, вазифаҳои ташхисӣ, ояндабинӣ, моделсозӣ, низомияти истилоҳ низ ҷудо карда мешаванд. Вазифаҳои истилоҳ бо равандҳои бадастдорӣ, коркард, нигоҳдорӣ ва тарҷумаи донишҳои махсус, ки дар мазмуну мундариҷаи истилоҳ зоҳир мегарданд, алоқаманд мебошанд. Мувофиқи ақидаи А.В. Лемов “дар қатори хусусиятҳои назарраси истилоҳ вазифаҳои номинативӣ, сигнификативӣ, идентификативӣ,

дистинктивӣ, таснифотӣ, коммуникативӣ, иттилоотӣ, прагматикӣ ва идоракунӣ дохил мешаванд” [8, с. 138].

Қайд карда шудааст, ки нисбат ба истилоҳ як қатор талаботи муҳим пешниҳод карда мешаванд: якмаъногӣ, дақиқӣ, мутобиқат ба забони адабӣ, кӯтоҳ будан, мавҷуд набудани ҷанбаҳои ҳиссиётиву эҳсосотӣ, низомиёт ва ғайра. Талаботи зикргардида нисбат ба истилоҳ хусусияти умумӣ дорад. Масъалаи ҳатмӣ будани ин ё он талабот нисбат ба истилоҳ дар шароити имрӯза баҳснок боқӣ мемонад.

Дар аксарияти ҳолатҳо, “ҳатто дар доираи як низоми истилоҳотӣ, истилоҳ метавонад на як, балки якчанд маънои луғавӣ дошта бошад, зеро маънои истилоҳ аз як тараф, аз рӯйи мундариҷаи объективии мафҳуми дахлдор, аз тарафи дигар, аз ҷониби субъект – муҳаққиқ, барои аниқ кардани ҳудуди мундариҷаи концепсия қорӣ карда мешавад” [6, с. 45].

Истилоҳ бояд ба меъёрҳои забони адабӣ, хусусиятҳои орфографӣ, лексикӣ, калимасозӣ, грамматикӣ мувофиқ бошад. Лекин ҳар як забони касбӣ дар раванди амал намудан метавонад як қатор хусусиятҳои грамматикӣ, услубӣ ва дигар хусусиятҳоро касб намояд, ки дар баъзе ҳолатҳо ба пайдо гардидани муоширати намояндагони касби муайян дар соҳаи махсус оварда расонад. Яъне, истилоҳ дорои мустақилияти нисбӣ буда, аз самтҳои умумии рушди забон вобаста аст. Масалан, А.В. Суперанская қайд менамояд, ки “истилоҳ ин калимаи муқаррарӣ нест, дақиқӣ нисбат ба кӯтоҳ будан дар истилоҳ муҳимтар аст” [18, с. 24].

Яке аз талаботи ба истилоҳ пешниҳодшаванда – “якмаъногиро ба инобат гирифта, ҳудудӣ кардан аз истифодаи истилоҳ бо маънои нодқиқ ва ворид намудани шарҳи иловагӣ дар ҳолати интиҳоб кардан зарур аст” [5, с. 62]. Масъалаи далелнокии истилоҳро (аломатҳо, ки дар асоси истилоҳ гузашта шудаанд) баррасӣ намуда, қайд менамоем, ки маҳз ин хусусият имконият медиҳад, ки “истилоҳ нисбатан хотирмон, нисбатан дақиқ буда, алоқамандиро бо дигар истилоҳот муайян намояд” [19, с. 161].

Ҳамин тариқ, дар шароити имрӯза аз оғози омузиши истилоҳот муддати на он қадар тӯлонӣ паси сар шудааст, ки дар ин муддат муносибатҳои асосӣ ва принципҳои омузиши истилоҳ ташаккул ёфтаанд, ки ба шаҳодати он метавон таҳлили сохтор ва самтҳои асосии рушди истилоҳотро амалӣ намуд. Муносибатҳои мухталифи омузиши истилоҳот бо гуногунии бисёррӯягии истилоҳ ва бо он далеле, ки ҳар як муаллиф биниши худро нисбат ба истилоҳот дорад, асоснок карда мешавад.

Ҳамин тариқ, дар асоси баррасии ҷанбаҳои назариявӣ ва бунёди истилоҳ метавон чунин хулосабарорӣ намуд, ки омузиши ҷанбаҳои назариявии истилоҳ ва роҳҳои бунёди он чандин даҳсолаҳо идома дорад, лекин дар ин самт ҳанӯз масъалаҳо зиёд буда, диққати махсусро талаб менамоянд. Нисбат ба масъалаҳои мавҷудаи назариявии истилоҳ ва бунёди истилоҳот ақидаҳои мухталиф пешниҳод гардидаанд, ки дарки масъаларо то андозае мушкил ва мураккаб гардониданд. Моҳияти истилоҳ, вазифаи истилоҳ, мавҷуд набудани таснифоти умумиэтирофгардидаи мафҳум, ҷанбаҳои баҳснок ва қоркарднашуда, масалан характери меъёрии истилоҳот, махсусиятҳои он нисбат ба забони умумӣ боиси пайдоиши назарияҳои мухталиф гардидааст.

Дар зербоби сеюми боби якум **“Хусусиятҳои истилоҳоти гистология дар равзани забоншиносии муқоисавӣ”** хусусиятҳои истилоҳоти гистологӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Қайд карда шудааст, ки дар асри гузашта, тибби клиникӣ дар асоси ташаккули илм ва техника то ба сатҳи соҳаҳои нави мустақил рушд намуд. Воситаҳо ва усулҳои нави ташхис, масалан, томографияи компютерӣ (як усули ташхисӣ, ки тасвирҳои муфассали сохторҳои дохили баданро тавлид мекунад), сонография (таҳияи тасвир аз сохторҳои дарунии бадан бо истифода аз амвоҷи фаросавтӣ), маммография (маммография озмоиши интиҳобшуда барои муайян кардани варам дар сина мебошад), лапароскоп (лапароскопия, ки ҳамчун ҷарроҳии минималии инвазивӣ ё сӯрохи калид маълум аст),

эндоскоп (эндоскоп як асбоби тиббӣ аст, ки барои муоинаи визуалӣ ё табобат дар дохили бадан истифода мешавад), колоноскоп (колоноскопия як амали тиббиест, ки табибон барои тафтиши тағйирот дар рӯдаи ғафс ва рӯдаи рост анҷом медиҳанд), томографияи магнитӣ (як усули ба даст овардани тасвирҳои тиббии томографӣ барои омузиши узвҳои дохилӣ) пайдо шуданд. Илова бар ин, бемориҳои нав ба монанди зукоми паранда (вируси H5N1), зукоми хук (вируси H1N1) ва ғайраҳо ба миён омаданд. Ҳамаи ин падидаҳои нав бояд номгузорӣ ва ҳуччатгузорӣ карда шаванд. Ҳамин тариқ, бояд истилоҳоти нав, яъне истилоҳоти тиббӣ сохта шаванд.

Баръакси дигар илмҳои биологӣ “предмети асосии гистологияро бофтаҳо ташкил медиҳанд, ки аз ҷиҳати филогенетикӣ ташаккул ёфта, системаҳои ҳучайраи аз ҷиҳати топографӣ ва функционалӣ алоқаманд ва ҳосилаҳои онҳо мебошанд” [4, с. 21].

Таърихи гистология аз давраҳои қадим оғоз гардидааст. Аммо то асри XIX омузиши бофтаҳо танҳо бо мушоҳида ва тавсифи хусусиятҳои макроскопии онҳо маҳдуд буд. “Марҳилаи муҳимми инкишофи гистология кашфи микроскоп ва таҳияи техникаи он буд. Яке аз пешрафтҳои аввалин дар гистология кашфи Марчелло Малпиги дар асри XVII буд” [17, с. 3].

Гистологияи муосир бо дигар илмҳо, аз қабili биологияи молекулавӣ ва генетика зич алоқаманд аст. Таҳқиқоти гистологӣ дар фаҳмидани шароитҳои гуногуни патологӣ, коркарди доруҳои нав ва такмил додани усулҳои ташхис ва табobati бемориҳо нақши муҳим дорад.

Истилоҳоти гистология бо рушди ҳуди гистология алоқаманд мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар марҳилаҳои алоҳидаи таърихӣ дар асоси кашфиёти муайян дар соҳаи тиб, махсусан дар доираи гистология, истилоҳи нав бунёд гардида, таркиби истилоҳоти гистология пурра ва ғанӣ мегардид.

Қайд карда шудааст, ки бо густариши таҳқиқоти биологӣ ва пешрафти фановариҳои тиббӣ, зарурати истифода ва

фаҳмиши дақиқи истилоҳоти гистологӣ дар забони тоҷикӣ рӯз ба рӯз меафзояд. Азбаски аксари истилоҳоти гистологӣ дар забонҳои латинӣ ва ҷунонӣ реша доранд, мутабиқсозии онҳо ба забони тоҷикӣ кори осон нест ва баррасии дақиқи илмиро талаб мекунад.

Ба ташаккули истилоҳоти гистология дар забони тоҷикӣ таъсири забони русӣ бештар мушоҳида карда мешавад. Забоншиноси тоҷик Т. Шарипов чунин қайд намудааст, ки “дар асоси воқеияти ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии ҷомеаи муосири тоҷик, махсусан, омили истифодаи забони русӣ ба сифати муоширати байни миллатҳо, метавон гуфт, ки ин забон дар тӯли даҳсолаҳо ба рушди таркиби луғавии забони муосири тоҷик таъсири муайян расонидааст” [23, с. 150].

Дар забони англисӣ истилоҳоти гистология дорои хусусиятҳои муҳимми худ мебошанд. Дар забони англисӣ аксарияти истилоҳоти гистология решаи ҷунонӣ ё латинӣ доранд. Илова бар ин, дар сохтани истилоҳоти гистология аз унсурҳои истилоҳотии латинӣ ва ҷунонӣ истифода карда мешаванд. Масалан, Histology, Epithelium, Cytoplasm, Endoplasmic reticulum ва ғайраҳо.

Дар шароити имрӯза ташаккули истилоҳоти гистология дар забони тоҷикӣ идома дорад. Аксарияти истилоҳоти гистология дар шакли латинӣ дар забони тоҷикӣ истифода карда мешаванд.

Дар забони англисӣ аксарияти истилоҳоти гистология решаи ҷунонӣ ё латинӣ доранд. Илова бар ин, дар сохтани истилоҳи гистологӣ аз унсурҳои истилоҳотии латинӣ ва ҷунонӣ истифода карда мешаванд.

Қайд карда шудааст, ки бо гузашти вақт истилоҳоти гистология инкишоф ёфта, мувофиқи кашфиётҳои нав ва дастовардҳои илмиву техникӣ тақмил ёфтааст. Истилоҳ дар гистология дорои хусусиятҳои худ мебошад, ки дақиқӣ ва яқмаъногии робитаҳоро дар ин соҳа таъмин менамоянд.

Яке аз хусусиятҳои асосии истилоҳоти гистология дақиқӣ ва мушаххасии онҳо мебошад. Истилоҳот барои муайян кардани

сохторҳо, ҳуҷайраҳо ва равандҳои мушаххасе, ки омехта мешаванд, дақиқ ва мушаххас мебошанд. Масалан, истилоҳи **“редикулуми эндоплазмӣ” (endoplasmic reticulum), “рангнамоии голографӣ” (holographic staining ̢ holographic staining technique), “лизосомаҳо” (lysosomes), “камони рефлексорӣ” (reflex arc)** сохторҳои мушаххас ̢ равандҳоро дар ҳуҷайраҳо ифода менамоянд [16, с. 115].

Хусусияти дигари истилоҳоти гистология дар решаи латинӣ ва юнонӣ доштани онҳо зоҳир мегардад. Ошкор карда шудааст, ки решаи лингвистии латинӣ ва юнонӣ дар гистология нақши муҳим дорад, зеро он истилоҳоти дақиқ ва яхкеларо барои таснифоти бофтаҳо ва ҳуҷайраҳо таъмин менамояд. Таҳқиқот ва навъбандии аввалин дар соҳаи гистология аз тарафи олимон, ки забонҳои латинӣ ва юнониро хуб медонистанд, гузаронида шудааст. Масалан, истилоҳи **эпителиалӣ** аз решаи юнонии **“epithelium”** гирифта шуда, маънои **“эпителӣ (гузоштан)”**-ро дорад.

Хусусияти дигари истилоҳоти гистология дар навъбандӣ ва низомнокӣ зоҳир мегардад. Навъбандӣ ва низомнокӣ дар гистология дар муайян намудани навъҳои мухталифи бофтаҳо ва ташкили онҳо дар низоми ботартиб нақши калидӣ доранд. Ин истилоҳот, одатан, хусусиятҳои сохторӣ ва функционалии навъҳои мухталифи бофтаҳоро таҷассум менамоянд. Масалан, истилоҳоти **“эпителияи ҳамвори қишрбандишуда - stratified squamous epithelium”** ва **“эпителии якқабатаи мукаабшакл - simple cuboidal epithelium”** хусусиятҳои бофтаи эпителиалӣ, ба монанди сохтори қабатнокии он ва шакли ҳуҷайраҳоро таҷассум менамоянд.

Ҳамин тариқ, истилоҳоти гистология дорои хусусиятҳои хоси худ мебошанд, ки барои фаҳмиши дақиқи мафҳум, падида ̢ раванди ифодашаванда муҳим мебошад. Хусусиятҳои истилоҳот дар гистология дар саҳеҳӣ, умумият ва стандарткунонии онҳо зоҳир мегарданд. Ин истилоҳот маҷмуи махсуси лексикӣ мебошанд, ки барои тавсифи хурдтарин ҷузъиёти сохтори бофтаҳо ва ҳуҷайраҳо, инчунин равандҳои ба

онҳо алоқаманд истифода мешаванд.

Дар марҳилаҳои алоҳидаи таърихӣ дар асоси кашфиётҳои муайян дар соҳаи тиб, махсусан, дар доираи гистология, истилоҳи нав бунёд гардида, таркиби истилоҳоти гистология пурра ва ғанӣ мегардид.

Дар боби дуюм **“Ҷанбаҳои маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”** полисемия, синонимия, омонимия, ифодаи зидмаъногӣ дар истилоҳоти гистология мавриди омузиш ва баррасӣ қарор дода шудааст.

Дар зербоби якуми боби дуюм **“Полисемия ва синонимия ҳамчун падидаҳои маъноӣ дар истилоҳоти гистология”** вижагиҳои маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таҳлил мешаванд.

Ошкор карда шудааст, ки дар доираи забоншиносии муосир яке аз масъалаҳои мубрам – масъалаи мавҷудияти полисемия ва синонимия дар истилоҳоти тиббӣ ба ҳисоб меравад. Дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла, дар гистология низ истифодаи ин падидаҳо дар маркази баҳси забоншиносон қарор гирифтааст.

Полисемия дар забоншиносӣ падидае ба ҳисоб меравад, ки мувофиқи он як калима дорои якчанд маъноӣ ба ҳам алоқаманд мебошад. Ташаккули таснифоти истилоҳотии чунин истилоҳ дар натиҷаи полисемия - сермаъногии калима, истилоҳгардонӣ, бунёди маҷозӣ ва метонимӣ амалӣ мегардад. Бар муҳолифи ин падида моносемия баромад менамояд, ки мувофиқи он воҳиди луғавӣ дорои як маъно мебошад, ки барои аксарияти калимаҳо хос нест. Дар истилоҳот, ки моносемия васеъ паҳн гардидааст ва махсусан дастгирӣ карда мешавад, на он қадар вазъияти устувор дорад.

Дар забони тоҷикӣ калимаҳои сермаъно мавқеи муҳим доранд. Аксарияти калимаҳои забони тоҷикӣ сермаъно мебошанд, пайдоиши маъноҳои мухталиф бо тағйироту дигаргуниҳои сохтори иҷтимоӣ-сиёсии ҷомеа алоқаманд аст. Забоншиноси тоҷик М. Муҳаммадиев қайд менамояд, ки “полисемия ё худ сермаъногии калима яке аз роҳҳои муҳими

бой ва ғанӣ гардонидани таркиби луғавии забон шуморида мешавад” [11, с. 10].

Дар забони тоҷикӣ масъалаҳои мухталифи сермаъногии калима дар таҳқиқоти А. Муминов, Ҳ. Маҷидов, М. Муҳаммадиев, Д. Хоҷаев, Ш. Каримов, А. Ҳасанзода, Ш. Кабиров ва дигарон мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Масалан, муҳаққиқи тоҷик Ҳ. Маҷидов чунин мешуморад, ки тавлиди маъноҳои нав ба нав дар забон беохир буда, моҳияти қонуниятҳои мантиқии байни калимаҳо ва ҳодисаҳои ҳаёти воқеӣ дар ҳамин раванд ифода ёфтааст. Дар шароити имрӯза, “дар тасвири ҳолати маъноҳои семантикии калима, ҳудо намудани маънои аввалин – маънои асосӣ, маъноҳои дигар – маънои иловагӣ мувофиқи мақсад аст. Маъноҳои иловагӣ идомаи мантиқии маънои асосӣ мебошанд. Дар онҳо аломатҳои гуногуни маънои асосӣ, паҳлӯҳои мухталиф ва нишонаҳои фарқкунандаи он инъикос меёбад. Робитаи байни маъноҳои гуногуни калимаҳои сермаъно маҳз дар ҳамин хосияти онҳо зоҳир мегардад” [9, с. 50].

Мавҷудияти якчанд маъно дар як воҳиди луғавиро метавон ҳамчун ҷамъи шаклҳои семантикии он қабул намуд. Як қатор калимаҳои нисбатан бештар истифодашаванда дорои миқдори зиёди маъно мебошанд, ки ба таври доимӣ дар нутқ истифода мешаванд. Сабаби пайдоиши сермаъногии калимаро на дар низомии забон, балки дар талаботи муошираткунандагон дар номгузории объекти нав ҷустуҷӯ қардан зарур аст. Лекин маънои нави калима наметавонад бе таҷаннамоӣ ба ҳеҷ яке аз маъноҳои мавҷудаи калима пайдо шавад. Он дар натиҷаи шакливарзнамоӣ ва рушди он пайдо мешавад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки нисбат ба полисемияи истилоҳ ду нуктаи назари ба ҳам муҳолиф ташаккул ёфтаанд. Якум, муҳаққиқоне, ки мавҷудияти полисемияи истилоҳро ба пуррагӣ рад менамоянд. Онҳо қайд менамоянд, ки истилоҳ калимаи навагонидашуда буда, қисми низомии истилоҳӣ ба ҳисоб меравад ва мутобиқан дорои хусусиятҳои муҳимми низомнокии ифоданамоии мафҳуми махсус аст ва аз дигар

мафхумҳои низом тафовут дорад. Муҳаққиқи рус Е.Н. Толикина қайд менамояд, ки “дар низоми истилоҳотӣ мувофиқи қонуниятҳои умумии семантикӣ муносибат ба омонимия ва полисемия асосан истисно карда мешаванд (як рамз – як маъно)” [20, с. 53].

Дар гистология полисемия дар асоси монандии сохтор ё вазифаи бофтаҳо, ҳуҷайраҳо ё узвҳо пайдо мешавад, ки метавонад ба сермаъногӣ дар номгузорӣ ва таснифоти онҳо оварда расонад. Масалан, мафхуми “*ядро*” – “*core*” метавонад ҳам ба *ядрои ҳуҷайраҳо* - *cell nucleus* ва ҳам ба *ядрои бофтаҳо* - *tissue nuclei* тааллуқ дошта бошад.

Таҳаввулоти семантикии истилоҳ ба бунёди полисемияи байнисоҳавӣ оварда мерасонад, масалан, **конденсатсия** – *condensation*: дар гистология – раванди ғализшавии модда ё афзоиши зичии бофтаҳо; дар биология - раванди конденсатсияи хромосомаҳо ҳангоми тақсимшавии ҳуҷайра.

Мавҷудияти полисемияи консептуалӣ мавҷудияти баробарвазни фаҳми гуногуни як падидаро дар доираи як соҳаи истилоҳотӣ пешниҳод менамояд.

Дар гистология низ истилоҳоте мавҷуданд, ки танҳо дар доираи ин соҳа дар якҷанд маъно истифода мешаванд. Масалан, **афзоиш** – *proliferation*: а) чудошавии фаъоли ҳуҷайраҳо барои пайдоиши ҳуҷайра ва бофтаҳои нав; б) фаъолияти афзоиандаи ҳуҷайраҳо дар раванди барқароргардии бофтаҳо пас аз захмбардорӣ; **экссудатсия** – *exudation*: а) раванди чудогардии моеъ аз рағҳо; б) чудошавии экссудати илтиҳобӣ аз капилярҳо дар натиҷаи аксуламали илтиҳобӣ.

Ҳамин тариқ, полисемия дар гистология метавонад аз сабаби гуногунии таснифоти истилоҳ дар ҷараёнҳо ва соҳаҳои мухталифи илмӣ ё дар асоси таснифот аз тарафи мактабҳои алоҳидаи таҳқиқотӣ пайдо гардад. Дар гистология, ки муайяннамоии дақиқи сохтор ва вазифаҳои он нақши муҳим дорад, полисемия таҷассуми дақиқ ва комили бофтаҳо ва хусусияти онҳоро мушкул ва мураккаб мегардонад.

Дар забони тоҷикӣ ба омузиш, баррасӣ ва таҳлили

масъалаҳои мубрами муродифҳо диққати хосса равона карда шудааст. Дар ин самт метавон таҳқиқоти М. Муҳаммадиев, Р. Ғаффоров, Ҳ. Мачидов, М. Қосимова, Д. Хоҷаев, Т. Шокиров, М. Саломов ва дигаронро махсусан қайд намуд.

Мавҷудияти муродифҳо дар ҳар як забон муҳим буда, барои баёни бехтари фикр мусоидат менамояд. Ин чанбаро ба инобат гирифта, забоншиноси тоҷик С. Муҳаммадиев чунин қайд намудааст: “муродифҳо калимаҳои гуногунреша ва ҳаммаъно мебошанд, ки ба бой ва ғанӣ гардидани таркиби луғавии забон мусоидат мекунанд. Муродифҳо бо мақсади худдорӣ намудан аз такрори як калима, истеъмоли шаклҳои мухталифи ифодаҳо дар забон истифода мешаванд, ки ба саҳеҳӣ ва равшании баёни фикр мусоидат менамоянд” [12, с. 79].

Дар гистология низ миқдори муайяни муродифҳо мушоҳида карда мешаванд. Масалан, “*эпителий – Epithelium*” ва “*бофтаҳои эпителиалӣ – Epithelial tissues*” барои ифодаи бофтаҳои истифода мешаванд, ки сатҳи дохилӣ ва берунии баданро мепӯшонанд; “*бофтаи нахдор – fibrous tissue*” ва “*бофтаи пайваستкунанда – connective tissue*” барои ифодаи бофтаҳо, ки сохторҳои таъямоғӣ ва пайвасткунандаро таъмин менамоянд, истифода мешаванд; “*мағояк – cartilage*” ва “*бофтаи устухон – bone tissue*” барои ифодаи бофтаҳои пайвасткунанда истифода мешаванд, гарчанде аз рӯи сохтор ва вазифа тафовут доранд.

Омили пайдоиши муродифҳои истилоҳотӣ, инчунин ҳолатҳои бунёди истилоҳ-эпонимҳо ба ҳисоб мераванд, ки дар асоси аломатҳои банизомдарории мафҳум бунёд карда шудаанд, масалан, “*хучайраи Шванна – Schwann cells*” (олими олмонӣ Теодор Шванн) ва “*леммоситҳои асаб – neurolemmocytes*” - хучайраҳои системаи асаб; “*хучайраҳои Тюбингерови – Tübingen cells*” (ба ифтихори анатоми олмонӣ Людвиг Шлейденауэра фон Тюбингена) ва “*хучайраи Шванна – Schwann cells*” ва “*леммоситҳои асаб – neurolemmocytes*” - хучайраҳои низоми асаб муродиф мебошанд; *заррачаҳои малпигиевӣ – malpighian corpuscles* (ба ифтихори анатоми

итолиёй Марчелло Малпиги) ва **заррачаҳои рефлексӣ** муродиф мебошанд.

Ҳамин тариқ, дар асоси муқоисаи муродифҳои забони англисӣ ва забони тоҷикӣ, ки дар гистология истифода карда мешаванд, ба чунин хулоса омадем, ки гарчанде муродифият дар илмҳои техникӣ, аз ҷумла, гистология номатлуб аст, боиси пайдо шудани проблемаҳо дар дарки масъала мегардад, лекин дар шароити имрӯза миқдори зиёди калимаҳои муродиф ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ мавриди васеи истифода қарор дода шудаанд.

Дар зербоби дуёми боби дуём **“Вижагиҳои омонимия ва таъсири он ба фаҳмиши дурусти истилоҳоти гистология”** масъалаҳои мухталифи омонимҳо дар истилоҳоти гистология мавриди баррасӣ ва таҳлили амиқ қарор дода шудаанд.

Омонимҳо яке аз падидаҳои ҷолиби забоншиносӣ ба ҳисоб мераванд, ки дар тамоми забонҳо воқеъ мешаванд. Онҳо калимаҳое мебошанд, ки дорои шакл ва талаффузи ягона мебошанд, вале маънои онҳо қомилан фарқ мекунад. Ба ибораи дигар, омонимҳо гурӯҳи луғавӣ мебошанд, ки дар сатҳи графикӣ ва фонетикӣ мутобиқат доранд, аммо дар сатҳи семантикӣ, яъне аз ҷиҳати маъно аз ҳамдигар тафовут доранд.

Омоним аз калимаи юнонии – *homos* – яхела ва *опита* ном гирифта шуда, калимаҳои ҳамоҳанги гуногунмаъноро ифода менамояд. Ҳамин тариқ, “омонимҳо чунин калимаҳое мебошанд, ки дорои шакли яхела ва монанд буда, маъноҳои гуногунро ифода менамоянд” [11, с. 36].

Дар натиҷаи инкишофи забон ҳодисаву падидаҳои ба миён меоянд, ки ба пайдоиши миқдори зиёди омонимҳо мусоидат менамоянд. Дар натиҷаи таҳаввулоти таърихӣ забон ва тағйироти тадриҷӣ низоми фонетикӣ, бисёре аз калимаҳое, ки дар гузашта дорои талаффузи гуногун ва шакли овозии фарқкунанда буданд, бо мурури замон ба ҳам монанд ё ҳатто талаффузи якхеларо касб намуданд. Чунин шабоҳати овозӣ, ки новобаста аз асли маънои калимаҳо ба вучуд омадааст, ба пайдоиш ва густариши омонимҳо дар забон замина фароҳам

овард. Яъне, калимаҳое, ки пештар ба гурӯҳҳои лексии мустақил мансуб буданд ва ҳеҷ робитаи маъноӣ бо ҳам надоштанд, дар натиҷаи тағйироти фонетикӣ шаклан ба ҳам наздик шуданд ва имрӯз ҳамчун омоним қабул мегарданд.

Дар натиҷаи таҳаввулоти таърихӣ забон ва тағйироти тадриҷӣ низомӣ фонетикӣ, бисёре аз калимаҳое, ки дар гузашта дорои талаффузи гуногун ва шакли овозии фарқкунанда буданд, бо мурури замон ба ҳам монанд ё ҳатто талаффузи якхеларо касб намуданд. Ҳамин тариқ, фонетика яке аз омилҳои муҳими табиӣ ташаккули омонимҳо ба ҳисоб меравад ва дар забоншиносии таърихӣ ҳамчун “омонимсозии тасодуфӣ” маъруф аст.

Сарчашмаи дигари пайдоиши омонимҳо иқтибосшавӣ мебошад. Калимаҳои иқтибосӣ метавонанд ба калимаҳои мавҷудаи забон аз ҷиҳати талаффуз ва навишт шабоҳатдоранд, лекин аз ҷиҳати маъно тафовут дошта бошанд. Ҳамин тариқ, ворид шудани калима аз забони хориҷӣ, ки дар талаффуз бо калимаи мавҷуда мувофиқат мекунад, лекин маънои дигарро ифода мекунад, метавонад омонимҳои навро ба вучуд оварад.

Ихтисоркунӣ ё кӯтоҳсозии калимаҳо ва ибораҳои мураккаб яке аз равандҳои ғайри таркиби луғавӣ дар замонҳои муосир ба шумор меравад. Дар натиҷаи ихтисоркунӣ калимаҳои нав пайдо мешаванд, ки метавонанд аз ҷиҳати талаффуз ба калимаҳои мавҷуда шабоҳат дошта бошанд. Дар ҳолате, ки калимаи ихтисоршуда бо калимаи дигари забон шакли овозии ягонро пайдо мекунад, вале маънои онҳо комилан фарқ мекунад, омонимия ба вучуд меояд.

Чунин омонимҳо метавонанд дар ҳолати муоширати ҳаттӣ ё расмӣ нофаҳмӣ маъноиро ба вучуд оранд. Чунин ҳолат дар забонҳои дорои шумораи зиёди истилоҳоти касбӣ, маъмурӣ ва техникалии ихтисоршуда мушоҳида карда мешавад. Аз ин рӯ, ихтисоркунӣ дар шароити рушди илму техника ҳамчун яке аз сарчашмаҳои муҳими пайдоиши омонимҳо шуморида мешавад.

К.Я. Авербух чунин мешуморад, ки “ба пайдоиши

истилоҳоти омонимӣ” асосан се омил мусоидат менамоянд:

- амал намудани воҳидҳои як тарзи талаффуз ва хониш дошта, бо маъноӣ гуногун дар доираи низомҳои алоҳидаи истилоҳотӣ;

- ворид гардидани истилоҳ ба дигар низомии истилоҳотӣ дар асоси истифодаи маҷозии он;

- мавҷудияти номгузориҳои якхела, ки дар забонҳои махсуси мухталиф мафҳумҳои гуногунро ифода менамоянд” [1, с. 39]. Дар истилоҳоти гистология омонимҳое мавҷуданд, ки дар асоси ин се омил пайдо шудаанд.

Дар гистология омонимҳо ба таври маҳдуд истифода карда мешаванд, масалан, **erosion 1.** - дар соҳаи заминшиносӣ: шуставу хӯрда шудани замин (ҳок) аз борон, об ва ғ., фарсиш. **erosion 2.** - дар тиб. вайроншавии бофтаҳои бадан; **cancer 1.** - дар соҳаи зоология: харчанг; **cancer 2.** - дар соҳаи тиб: реши равон дар бофта; саратон; **cancer 3.** - дар соҳаи биология: гурм, чашм.

Воситаи семантикии бунёди истилоҳ, ки дар гузариши маҷозӣ асос ёфтааст, сарчашмаи доимӣ ва зарурии пурра намудани луғати истилоҳотӣ дар гистология ба ҳисоб меравад. Дар истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба таври васеъ маҷоз истифода карда мешавад ва дар ин самт дар ин забонҳо тафовут мушоҳида карда намешавад.

Ҳамин тариқ, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар истилоҳоти гистологияи забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ гузариши метонимии маъно истифода карда мешавад. Қайд намудан зарур аст, ки ҳангоми тарҷума ба тоҷикӣ, асосан эквиваленти тоҷикӣ истифода мешавад. Яъне, ин маъноӣ онро дорад, ки дар ҳолати тарҷума намудан гузариши метаномии истилоҳ нигоҳ дошта мешавад.

Бунёди истилоҳоти семантикӣ сарчашмаи пурра намудани низомии истилоҳоти гистология мебошад, ки махсусан дар мавриди гузариши маҷозии маъно равшан дида мешавад, аммо дар маҷмӯъ, воситаҳои семантикии бунёди истилоҳот дар истилоҳоти гистологияи англисӣ афзалиятнок ҳисобида

намешавад.

Ҳамин тариқ, қайд намудан зарур аст, ки ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ таркиби луғавӣ аз ҳисоби калимаҳои иқтибосӣ бой ва ғанӣ гардонида мешавад. Дар самти калимаҳои гистология, калимаҳои лотиниву юнонӣ ҳам ба забони англисӣ ва ҳам ба забони тоҷикӣ иқтибос гардиданд, ки метавон монандии иқтибоси калимаҳо ба ин ду забон номид. Як қатор калимаҳои юнонию лотинӣ ба забони англисӣ ворид гардида, хусусияти байналхалқӣ касб намудаанд ва сипас, ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд.

Дар зербоби сеюми боби дуюм **“Зохиршавии зидмаъноӣ ва роҳҳои баёни он дар истилоҳоти гистология”** масъалаҳои ифода намудани зидмаъноӣ дар истилоҳоти гистология мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Қайд карда шудааст, ки антоним яке аз унсурҳои муҳимми низоми луғавӣ ва семантикӣ дар ҳар як забон ба ҳисоб меравад. Онҳо калимаҳое мебошанд, ки бо маънои муқобил ё зид тафсир мешаванд ва тавассути робитаҳои семантикӣ дар шакли ду ё чанд чуфт калима зохир мегарданд. Мавҷудияти антонимҳо дар забон на танҳо барои ташаққули маъно ва ифодаи дақиқи фикр, балки барои таъкиди муқоиса, тазод, тавсиф ва равшаннамоии муносибатҳои матнӣ нақши муҳим мебозад.

Дар шароити имрӯза ба масъалаи зидмаъногии луғавӣ дар адабиёти забоншиносӣ ва методӣ таваҷҷуҳи хосса равона карда мешавад, лекин ба ин нигоҳ накарда як қатор масъалаҳои он, ба монанди фаҳми гуногуни сарҳадоти антонимҳо, антонимҳои матнӣ ва забонӣ, муқобилгузори аз рӯи аломати чинс, умумият ва махсусияти антонимҳо ва ғайраҳо нуқтаи назари мухталиф ҷой дошта, ягонагӣ дар таҷассуми парадигмаи антонимӣ вучуд надорад. Аз ин хотир, метавон қайд намуд, ки зидмаъногӣ яке аз падидаҳои пуриштилоф дар забоншиносии муосир ба ҳисоб меравад.

Муқобил ва муқолиф будани маъно аломати аввалиндараҷаи антонимҳо ба шумор меравад. “Антоним худ калимаи юнонӣ буда, маънои “номи муқобил”-ро ифода

менамояд” [1, с. 26].

Муҳолифгузорӣ аз он сабаб мутаносиб номида мешавад, ки дар чунин муносибатҳо танҳо калимаҳое метавонанд баромад намоянд, ки дар як парадигмаи луғавӣ ва грамматикӣ дохил буда, падидаҳои мантиқан мувофиқро ифода менамоянд. Дар асоси муқобилгузори чунин калимаҳо як аломати умумӣ барои онҳо, ки аломатҳои сифатан гуногунро тасниф менамоянд, гузошта шудааст.

Муҳаққиқону забоншиносон нисбат ба антонимҳо нуқтаи назари гуногун доранд. Забоншиносони тоҷик ба монанди Р. Ғаффоров, Х. Маҷидов, Ҳ. Талбакова, Қ. Тоҳирова ва дигарон ба омӯзиши антонимҳо машғул гардида, таснифоти гуногуни антонимҳоро пешкаш намудаанд. Масалан, забоншиноси варзидаи тоҷик Қ. Тоҳирова вожаҳои зидмаъноро ҳамчун “калимаҳои ифодакунандаи маънои хилофи ҳамдигар эзоҳ додааст” [21, с. 20].

Забоншиноси дигари тоҷик М. Муҳаммадиев антонимҳоро ҳамчун “категорияи муҳимми лексикӣ” баррасӣ намуда, аз ҷиҳати мавзӯ ва маъно онҳоро ба ҳафт гурӯҳ ҷудо намудааст: аломат, ҳолат ва қобилияти шахс; ҳодисаҳои табиат; номи вақт ва фаслҳои сол; масоҳат, ҳаҷм ва андоза; муносибат, ҳиссиёт ва ҳолати шахс; сифат ва хусусияти предмет аз ҷиҳати мазза ва таъм; ҳаҷм, миқдор ва сифати предмет ҷудо кардааст” [10, с. 31].

Дар забони тоҷикӣ антонимҳо бо истифодаи роҳу воситаҳои мухталиф, аз он ҷумла, истифодаи калимаҳои зидмаъно, пешвандҳо ва тағйири решаи калимаҳо сохта мешаванд. Яке аз воситаҳои маъмули сохтани антонимҳо дар забони тоҷикӣ ҳамроҳ намудани пешвандҳо ба калима ба ҳисоб меравад. Дар ин самт метавон чунин пешвандҳо, ба монанди **не-**, **но-**, **бе-**, **ғайри-** ва ғайраҳоро қайд намуд. Масалан, **дононодон**, **боғайрат-беғайрат**, **қаноатбахш-ғайриқаноатбахш**, **тақдир-бетақдир** ва ғайра.

Дар забони англисӣ антонимҳо бо роҳу воситаҳои мухталиф сохта мешаванд. Яке аз воситаҳои нисбатан паҳнгардидаи бунёди антонимҳо ҳамроҳ намудани пешвандҳо

ба калима ба ҳисоб меравад. Дар ин самт метавон чунин пешвандҳо, ба монанди **un-, in-, dis-, non-** ва ғайраҳоро махсусан қайд намуд. Масалан, **happy-unhappy, comfortable – uncomfortable, ability–inability, complete–incomplete, advantage–disadvantage, respect–disrespect, profit-non-profit, toxic - non-toxic** ва ғайраҳо.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ роҳу воситаҳои бунёди антонимҳо ба якдигар мувофиқ буда, дар ин самт тафовути ҷиддӣ мушоҳида карда намешавад.

Антонимҳо дар истилоҳоти гистология ҷуфти истилоҳот ба ҳисоб мераванд, ки мафҳум ва падидаҳои муҳолифро дар самти омузиши ҳучайраҳо ва сохтори онҳо пешниҳод менамоянд. Қайд намудан зарур аст, ки ин антонимҳо дар таснифоти равандҳои биологӣ, тафовут байни навъҳои ҳучайраҳо ва вазифаҳои асосии онҳо дар организм нақши муҳим доранд, масалан, **эпителий – epithelium** ва **мезенхима – mesenchyme**; **бофтаи нахдор - fibrous tissue** ва **бофтаи мушакҳои ҳамвор - smooth muscle tissue**; **тағояк - cartilage** ва **бофтаи устухон - bone tissue**; **ҳучайраҳои сурхи хун – erythrocytes** ва **ҳучайраҳои сафеди хун – leukocytes**; **сатҳи апикалӣ - apical surface** ва **сатҳи базавӣ - basal surface**; **адипоситҳо – adipocytes** ва **ҳучайраҳои чарбӣ - fat cells**; **бофтаи асаб – nervous tissue** ва **бофтаи мушак - muscle tissue** ва ғайраҳо.

Яке аз воситаҳои маъмули бунёди истилоҳоти гистология дар забони англисӣ ва дар забони тоҷикӣ истифодаи префиксҳо ба ҳисоб меравад. Дар ин самт метавон **пешвандҳои** зеринро махсусан қайд намуд:

Пешванди **un-** барои ифода намудани раднамоӣ ё вучуд надоштани чизе ё падидае истифода карда мешавад, масалан, **тафрикадошта – differentiated** ва **бетафрика – undifferentiated**; **ботартиб – organized** ва **бетартиб – unorganized**; **махсус, тахассусӣ – specialized** ва **ғайритахассусӣ, умумӣ – unspecialized**; **эътинокунӣ – responsive** ва **безътиноӣ – unresponsive**; **ҳавасмандгардида –**

stimulated ва **бехавазмандӣ** – **unstimulated**; **тағйирёфта** – **altered** ва **бетағйир** – **unaltered**.

Пешванди **non-**: **пагдор** – **vascular** ва **бераг** – **nonvascular**; **воридшавӣ** – **invasive** ва **вориднашавӣ** – **noninvasive**; **васеъшаванда** – **distensible** ва **васеънашаванда** – **nondistensible**; **ҳаракаткунанда** – **motile** ва **ҳаракатнакунанда** – **nonmotile**; **гузаранда** – **permeable** ва **нагузаранда** – **nonpermeable**; **амалкунанда** – **functional** ва **амалнакунанда** – **nonfunctional**.

Пешванди **anti-**: **оксидант** – **oxidant** ва **зиддиоксидант** – **antioxidant**; **бактериалӣ** – **bacterial** ва **зиддибактериалӣ** – **antibacterial**; **микробӣ** – **microbial** ва **зиддимикробӣ** – **antimicrobial**; **вирусӣ** – **viral** ва **зиддивирӯсӣ** – **antiviral**; **занбуруғӣ** – **fungal** ва **ғайризанбуруғӣ** – **antifungal**; **саратон** – **cancer** ва **зиддисаратонӣ** – **anticancer**.

Пешванди **dis-**: **муташаккил** – **organized** ва **номуташаккил** – **disorganized**; **алоқаманд** – **connected** ва **чудоғардида** – **disconnected**; **пайвастшавӣ** – **jointed** ва **кандашавӣ** – **disjointed**; **яқояшуда** – **integrated** ва **дуршуда** – **disintegrated**; **мутаносиб** – **proportionate** ва **номутаносиб** – **disproportionate**; **батартиб** – **ordered** ва **бетартиб** – **disordered** ва **ғайраҳо**.

Пешванди **im-**: **болиғ** – **mature** ва **ноболиғ** – **immature**; **гузаранда** – **permeable** ва **нагузаранда** – **impermeable**; **ҳаракаткунанда** – **mobile** ва **ҳаракатнакунанда** – **immobile**; **мукамал** – **perfect** ва **номукамал** – **imperfect**; **тавозуннок** – **balanced** ва **нотавозун** – **imbalanced**; **фаъол** – **active** ва **ғайрифаъол** – **inactive** ва **ғайраҳо**.

Пешванди **in-**: **фаъол** – **active** ва **ғайрифаъол** – **inactive**; **пурра** – **complete** ва **нопурра** – **incomplete**; **чандирӣ** – **flexible** ва **ғайричандирӣ** – **inflexible**; **самаранок** – **efficient** ва **ғайрисамаранок** – **inefficient**; **дақиқ** – **accurate** ва **нодақиқ** – **inaccurate**; **кофӣ** – **adequate** ва **нокофӣ** – **inadequate** ва **ғайраҳо**.

Ҳамин тариқ, дар гистология зидмаъногӣ бо роҳу

воситаҳои гуногун ифода карда мешавад, ки дар ин самт истифодаи пешвандҳо, калимаҳои зидмаъно, ивазнамоии решаи калима мавқеи муҳим доранд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ин воситаҳои бунёди антонимҳо ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ васеъ истифода карда мешаванд.

Антонимия ин падидаи умумӣ аст, ки дар забонҳои мухталиф мушоҳида гардида, дар ғайрияти нутқӣ нақши муҳим дорад, яъне воситаи асосии ифодаи муҳолифат, муқобилият дар дохили як падида, сифат, хусусият, раванд, замон, муносибат, макон ва ғайраҳо ба ҳисоб меравад. Асоси семантикии антонимия муҳолифат буда, ба маънои луғавии калимаҳои мутоносиб дохил мешавад. Аз рӯи анъана, калимаҳои як ҳиссаи нутқ, ки ба якдигар муҳолифати мутоносиб доранд, антоним ба ҳисоб мераванд.

Дар боби сеюм **“Чанбаҳои сохтори истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”** таркиби морфологӣ ва синтаксисии истилоҳоти гистология, ихтисорнамоии истилоҳоти гистология мавриди омузиш қарор дода шудааст.

Дар зербоби якуми боби сеюм **“Тасниф ва хусусиятҳои истилоҳоти сода ва мураккаб дар истилоҳоти гистология”** масъалаи таркиби истилоҳоти гистология аз нигоҳи морфологӣ ва синтаксисӣ мавриди омузиш қарор дода шудааст.

Қайд карда шудааст, ки сохти морфологии истилоҳ яке аз чанбаҳои муҳими таҳқиқоти забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Морфология сохт ва таркиби дохилии калимаҳоро меомузад ва дар таҳлили истилоҳот нақши калидӣ мебозад. Истилоҳот метавонанд шакли сода, мураккаб ё сохтаро дошта бошанд. Таҳлили морфологӣ имконият медиҳад, ки реша, пешванд, пасванд ва дигар унсурҳои сохтори истилоҳ муайян шаванд. Омузиши морфологии истилоҳот барои дарки маъно ва бунёди дурусти онҳо аҳамияти махсус дорад.

Таҳлили морфологӣ сохтор ва шакли калимаҳоро меомузад, мансубияти калима ба ҳиссаҳои нутқро муайян менамояд. Ҳар як калима аз рӯи аломатҳои грамматикӣ, ба

монанди шумора, шахс ва замон таҳлил карда мешавад. Исм дар таҳлили морфологӣ аз рӯйи шумораи танҳо ва чамъ будан ҷудо карда мешавад. Феъл аз ҷиҳати замон, шахс ва тарзи иҷрои амал мавриди омузиш қарор дода мешавад. Сифат хусусият ва аломати ашёро нишон дода, дар таҳлили морфологӣ мавқеи махсус дорад.

Таҳлили морфологӣ имкон медиҳад, ки маънои калимаҳо дақиқ ва саҳеҳ гардонида шавад. Навъи мазкури таҳлил дар фаҳми дурусти калимаҳо ва истифодаи онҳо дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ аҳаммияти хосса дорад. Ҳамин тариқ, таҳлили морфологӣ заминаи асосии омузиши дурусти забон ва баланд бардоштани донишҳои забонӣ ба ҳисоб меравад.

Сохтани калимаҳои нав дар асоси калимаҳои сода, пайвандҳои калимасоз, ибораҳои муайян дар доираи талаботи мавҷуда ба роҳ монда мешавад. Калимасозӣ яке аз сарчашмаҳои асосӣ ва муҳими тақмили таркиби луғавии забон ба ҳисоб меравад. Моҳияти калимасозӣ дар он зоҳир мегардад, ки он воҳидҳои нави луғавиро ба вучуд меорад ва ин калимаҳо барои ифодаи мафҳумҳои мухталиф мавриди истифода қарор мегиранд.

Дар гистология истилоҳоти сохта аз унсурҳои истилоҳотии юнонӣ-лотинӣ таркиб ёфтанд, ки омузиши онҳо ба дарки моҳият ва хусусияти равандҳои пайдоиш ва рушди бемориҳо, шарҳи таркиби бофта ва ҳуҷайраҳо кӯмак менамояд. Чунин истилоҳот, асосан, дар исм мушоҳида карда мешаванд. Масалан, **деламинация** - **delaminatio**: (*de* – ҷудонамоя, бартарафнамоя, хориҷ кардан, ҳаракат аз боло ба поён, анҷоми кор + *lamina* – қабат); **сухтанин (баҳамнарасӣ) лабҳо** – **cheiloschisis** (*cheilos* – лаб + *schisis* – каффониш, ҷоккунӣ); **апоневроз** – **aponeuroses** (*apo* – аз, дур + *neuro* – маънои аввалини калимаи *neuron* – раг, пай буд, баъдтар маънои асаб); **остеонектин** – **osteonectinum** (*osteo* – устухон + *nexus* – алоқа, пайваст); **хондронектин** – **chondronectinum** (*chondros* – донакча, тағояк + *nexus* – алоқа, пайваст).

Истилоҳоти сода танҳо аз реша иборат буда, заминаи

асосии бунёди калимаҳои нав ба ҳисоб мераванд.

Пайвасти калимаҳо ин алоқаманд гардидани ду ва ё зиёда решаҳо дар як истилоҳ мебошад.

Ҳамин тариқ, истилоҳоти содаи гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз ҷиҳати маъно умумӣ буда, фарқият асосан дар шакл, талаффуз ва манбаи луғавӣ зоҳир мегардад. Дар забони тоҷикӣ самти мутобиқсозӣ ва содагардонӣ мушоҳида карда мешавад, дар ҳоле ки дар забони англисӣ шакли байналҳалқии истилоҳ нигоҳ дошта мешавад.

Воситаи синтаксисии ташаккули истилоҳ воситаи пурсамартарини ғанӣ гардонидани таркиби истилоҳот ба ҳисоб меравад.

Дар гистология истилоҳоти таркибӣ, ки барои тавсифи ҳучайраҳо, бофтаҳо ва равандҳои биологӣ истифода мешаванд, аксар вақт тавассути воситаҳои синтаксисӣ сохта мешаванд. Чунин воситаҳо имкон медиҳанд, ки байни номҳо, сифатҳо ва алоқаҳои маъноӣ пайвандҳои мантиқӣ ташаккул ёбанд, истилоҳоти илмӣ дақиқ, фаҳмо ва мувофиқ бошанд.

Воситаҳои синтаксисӣ дар забони тоҷикӣ барои сохтани истилоҳоти таркибӣ истифода мешаванд. Чунин истилоҳот аз ду ва зиёда калимаҳо иборат буда, барои тавсифи ҳучайраҳо, бофтаҳо ва равандҳои биологӣ хизмат мекунанд.

Дар зербоби дуҷуми боби сеюм **“Нақш ва хусусиятҳои истифодаи ихтисорот дар истилоҳоти гистология”** масъалаи қорбасти ихтисораҳо дар гистология мавриди омузиш қарор дода шудааст. Қайд карда шудааст, ки аббревиатура яке аз воситаҳои маҳсулноки пурра ва ғанӣ гардонидани ҳазинаи луғавии ҳар як забон ба ҳисоб меравад. Қайд намудан зарур аст, ки дар тамоми соҳаҳои илмӣ шаклҳои мухталифи кӯтоҳнамоии номгузориҳои луғавӣ истифода карда мешавад. Истифодаи шаклҳои кӯтоҳи истилоҳот дар соҳаҳои гуногун сатҳи баланди иттилоотиро дар баёни маълумот таъмин менамояд.

Аббревиатура ин раванди озоди кӯтоҳ намудани номгузориҳои объект буда, яке аз воситаҳои маҳсулноки ғанигардонии низоми луғавӣ ба ҳисоб меравад. Самти фаёли

истифодаи васеи навъҳои гуногуни воҳидҳои лексии ихтисоршудае, ки дар дахсолаҳои охир дар аксарияти забонҳо ба таври равшан мушохида мешаванд, далелҳоро талаб намекунад. Калимаҳои ихтисоршуда дар забонҳои муосир устувор гаштаанд. Шумораи онҳо ниҳоят зиёд буда, қисми зиёди луғатро ташкил медиҳанд ва ба тамоми қисмҳои луғавӣ дохил шуда, ҳам дар нутқи шифоҳӣ ва ҳам дар нутқи хаттӣ васеъ истифода мешаванд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аксарияти калимаҳои нав тавассути ибора ва калимаҳои мураккаб ифода карда мешаванд. Чунин истилоҳот, пеш аз ҳама, барои инъикоси пурра, дақиқ ва муфасссали хусусиятҳо, аломат ва ҷанбаҳои мухталифи ҳар як мафҳуми илмӣ зарур мебошанд. Махсусан, дар соҳаи илмӣ, техникаӣ ва тиббӣ истифодаи чунин истилоҳот имконият медиҳад, ки мафҳум якмаъно, дақиқ ва фаҳмову саҳеҳ ифода карда шавад, ки барои рушди илмӣ ва табодули донишҳои нав аҳаммияти бориш доранд.

Дар баробари ин, бояд қайд намуд, ки истифодаи калимаҳои мураккаб ва ибораҳои дароз дар амалия на ҳамеша самаранок ва фаҳмо буда, як қатор проблемаҳоро ба миён меорад. Истифодаи зиёд ва пайвастаи онҳо дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ метавонад матнро вазнин, душворфаҳм ва ғайрисамаранок гардонад. Дарк ва истифодаи чунин истилоҳоти мураккаб, махсусан барои донишҷӯён ва хонандагон метавонад мушкилот эҷод намояд ва раванди таълиму тарбияро ҳалалдор намояд. Илова бар ин, дар муоширати илмӣ ва касбӣ зарурати суръат ва мушаххасӣ низ муҳим мебошад, ки истилоҳоти дароз ба он монеа эҷод мекунад.

Ҳамин тариқ, гарчанде истилоҳоти мураккаб барои ифодаи дақиқи мафҳумҳо зарур мебошанд, аммо истифодаи аббревиатураҳо ҳамчун воситаи ихтисорсозӣ ба рушди забони илмӣ, осон гардидани муошират ва баланд гардидани самаранокии омузиш ва таҳқиқ мусоидат менамояд.

Пурмазмун будани ихтисораҳо яке аз хусусиятҳои муҳими адабиёти махсус ва илмӣ ба шумор меравад, ки яке аз

усулҳои асосии он мутобиқгардонӣ ва ихтисорнамоии маълумот мебошад. Ихтисораҳо имкон медиҳанд, ки мафҳумҳои мураккаб ва дароз дар шакли кӯтоҳ, вале пурмаъно ифода ёбанд, ки ин барои сарфаи вақт, осон гардидани навишт ва баланд бардоштани самаранокии муоширати илмӣ аҳамияти хоса дорад.

Оид ба паҳнгардӣ ва маҳсулнокии кӯтоҳнамоии воҳидҳои луғавӣ дар забони муосири англисӣ ақидаи забоншинос шаҳодат медиҳад. О. Есперсен махсусияти ихтисороти забони англисии муосирро махсус таъкид мекунад; “Ихтисорот дар дигар забонҳо низ мавҷуданд, аммо зоҳиран, онҳо ба мисли забони англисии муосир он қадар зиёд нестанд; онҳо дар ҳақиқат яке аз хусусиятҳои хоси инкишофи забони англисиро дар ин марҳила ифода мекунанд” [24, с. 550].

Дар забони тоҷикӣ, асосан истилоҳоти гистология, ки баромади латинӣ ё юнонӣ дошта, ба забони тиббии тоҷикӣ ворид шудаанд, ба таври ихтисорнамоӣ низ истифода карда мешаванд. Лекин дар чунин ҳолатҳо, метавон қайд намуд, ки асосан чунин кӯтоҳнамоиҳо дар навишт бо ҳарфҳои латинӣ навишта мешаванд, масалан, **N**–нейрон; **F**–фибробласт; **A**–адипосит; **M**–миосит; **O**–остеосит ва ғайраҳо.

Дар асоси таҳлили таҳқиқоти мухталиф, ки ба масъалаи аббревиатура бахшида шудаанд, метавон роҳҳо ва воситаҳои мухталифи онро ҷудо намуд. Дар аксарияти ҳолатҳо ҳарфҳои аввал ва охири истилоҳи ихтисоршаванда, ҳарфҳои мобайнӣ, ҳарфҳои муҳим, ҳичо ва овозҳои мутобиқ интиҳоб карда мешаванд.

- аббревиатура дар асоси интиҳоби ҳарфи аввали истилоҳи сода: бунёди аббревиатура дар асоси ҳарфҳои аввали истилоҳоти сода дар гистология амалияи ғайримуқаррарӣ ба ҳисоб меравад, зеро метавонад ба нофаҳмӣ ва номуайяний оварда расонад. Лекин ба ин нигоҳ накарда, барои мақсадҳои таълимӣ ва ёрирасон метавон якҷанд мисолҳо овард, ки дар амалияи илмӣ онҳо хеле кам истифода карда мешаванд. Масалан, **N** – **neuron** – нейрон; **C** – **chondrocyte** – хондросит; **F** – **fibroblast** –

фибробласт; **A – adipocyte** – адипосит; **M – myocyte** – миосит; **O – osteocyte** – остеосит; **L – lymphocyte** – лимфосит ва ғайраҳо;

- ҳарфҳои аввали унсурҳои истилоҳ, ки аз якчанд калима иборат мебошанд: чунин аббревиатураҳо дар гистология барои сода намудани истилоҳоти душвор ва мураккаб, инчунин барои ихтисори матн васеъ истифода карда мешаванд. Масалан, **IF – immunofluorescence** – иммунофлуорестенсия; **ICC** – **immunocytochemistry** – иммуноситохимия; **IHC** – **immunohistochemistry** – иммуногистохимия; **TEM** – **Transmission Electron Microscopy** – микроскопи электронии трансмиссионӣ; **EM** – **Electron Microscopy** – микроскопияи электронӣ ва ғайраҳо.

- ҳарфҳои аввали унсурҳои истилоҳ, ки калимаи мураккаб ба ҳисоб меравад: таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки чунин восита дар гистология на он қадар васеъ истифода мешавад. Масалан, **GAG - Glycosaminoglycan** – гликозаминогликан ва ғайраҳо;

- қисми аввали истилоҳ, масалан, **hist** – histology – гистология; **cyt** – cytoplasm – ситоплазма; **nuc** – nucleus – ядро; **mito** – mitochondria – митохондрия; **lys** – lysosome – лизосома; **chloro** – chloroplast – хлоропласт ва ғайраҳо.

Ҳамин тариқ, метавон қайд намуд, ки дар гистология аз сабаби мавҷуд будани истилоҳоти душвор ва мураккаб, аббревиатура васеъ истифода карда мешавад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ тамоми воситаҳои бунёди аббревиатура, ки дар забонҳои мазкур мавҷуданд, истифода карда шудаанд.

ХУЛОСА

Дар хулосаи диссертатсия натиҷаи кор ҷамъбаст гардида, тарҳи таҳқиқоти минбаъда муайян карда шудааст.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи таҳқиқ муайян карда шуд, ки истилоҳоти гистология яке аз қисмҳои махсуси луғат ба ҳисоб рафта, бо хусусиятҳои семантикӣ, морфологӣ ва сохтории худ тасниф карда мешавад. Истилоҳоти гистология аз истилоҳ ва феҳрасти махсусе иборат аст, ки барои тавсифи хусусиятҳои сохтории бофтаҳо истифода мешаванд. Истилоҳоте, ки дар гистология истифода мешаванд, дар интиқоли мафҳумҳо ва падидаҳои дақиқ ва яхела нақши муҳим мебозанд.

Мушаххасоти истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ошкор карда шуданд, ки ба раванди омузиши донишҷӯён ва мутахассисони ин соҳа мусоидат менамояд. Он ба таҳияи маводди самаранокӣ таълимӣ, луғатҳо ва маълумотномаҳо мусоидат мекунад, ки омузиширо дастрас ва босифат мегардонад.

Дар асоси таҳқиқи мавзӯ ба таври умумӣ муаллиф чунин хулосабарориҳо намудааст:

1. Истилоҳ дар илм мавқеи муҳим дошта, барандаи маълумоти мушаххас мебошад ва дар фаҳмишу даркнамоии падида ва ҳодисаҳои хоси соҳаи муайян кӯмак менамояд. Азбаски ки истилоҳ дар тамоми соҳаҳои илм истифода мешавад, он аз тарафи намояндагони илмҳои мухталиф мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор дода шудааст **[1-М]**.

2. Дар доираҳои илмӣ таъриф ва таснифоти ягонаи умумиётирофгардидаи мафҳумҳои зикргардида вучуд надорад. Забоншиносон ва олимон дар асоси баррасии ҷанбаҳои алоҳидаи “истилоҳ” таснифоти худро пешниҳод намудаанд **[6-М]**.

3. Истилоҳ ин воҳиди луғавии забон аст, ки барои мақсадҳои махсус истифода гардида, мафҳумҳои умумии назарияи алоҳидаи соҳаи махсуси донишҳо ё фаъолиятро ифода менамояд. Истилоҳот низоми донишҳои объективиро оид ба ҷаҳон таҷассум менамояд, ки омили муҳимми рушди илм ва техника ба ҳисоб меравад. Аз он хотире, ки таснифоти илмӣ ин

ифодаи кӯтоҳи моҳияти падида, предмет аст, дар он бояд танҳо хусусиятҳои назаррас ворид карда шаванд. Истилоҳот ҷузъи луғати махсус мебошад, ки ба он калима ва ибораҳои ифодакунандаи ашё ва мафҳумҳои соҳаҳои гуногуни фаъолияти касбии инсон ворид мегардад. Чунин калима ва ибораҳо дар луғати умумистеъмоли низ мавриди истифода қарор дода мешаванд [6-М].

4. Низоми истилоҳотӣ - низоми аломатҳои соҳаи махсуси дониш ва фаъолияти инсон аст, ки нисбат ба низоми мафҳумҳои он талаботи робитавиро қонеъ мегардонад. Низоми истилоҳотӣ – ин маҷмуи тартибдошудаи истилоҳот аст, ки тариқи маълумоти категориявӣ ва концептуалӣ дар асоси талаботи мантиқӣ-мафҳумӣ, маърифатӣ-забонӣ, ақлӣ ва истилоҳотӣ ошкор карда шудааст [8-М].

5. Омузиши ҷанбаҳои назариявии истилоҳ ва роҳҳои бунёди он чандин даҳсолаҳо идома дорад, лекин дар ин самт ҳанӯз масъалаҳо зиёд буда, диққати махсусро талаб менамоянд. Нисбат ба масъалаҳои мавҷудаи назариявии истилоҳ ва бунёди истилоҳот ақидаҳои мухталиф пешниҳод гардидаанд, ки дарки масъаларо то андозае мушкил ва мураккаб гардонидаанд [2-М].

6. Дар баробари вазифаҳои номинативӣ ва таснифотӣ, вазифаҳои ташхисӣ, ояндабинӣ, моделсозӣ, низомияти истилоҳ низ ҷудо карда мешаванд. Вазифаҳои истилоҳ бо равандҳои бадасторӣ, коркард, нигоҳдорӣ ва тарҷумаи донишҳои махсус, ки дар мазмуну мундариҷаи истилоҳ зоҳир мегардад, алоқаманд мебошанд. Масъалаи дақиқии истилоҳ низ хеле баҳснок аст. Дақиқии истилоҳ, пеш аз ҳама, аз дақиқии истифодаи истилоҳ бармеояд.

7. Истилоҳ ва истилоҳоти гистология бо рушди ҳуди гистология алоқаманд мебошанд. Дар марҳилаҳои алоҳидаи таърихӣ дар асоси кашфиётҳои муайян дар соҳаи тиб, махсусан дар доираи гистология, истилоҳи нав бунёд гардида, таркиби истилоҳоти гистология пурра ва ғанӣ мегардид. Таҳаввулот дар биологияи молекулярӣ ва генетика боиси пайдоиши метод ва мафҳумҳои нав гардиданд, ки дар истилоҳоти гистология

таҷассум гардиданд. Дар гистология истилоҳот барои муайян кардани сохторҳо, ҳуҷайраҳо ва равандҳои мушаххасе, ки омукта мешаванд, дақиқ ва мушаххас мебошанд. Аксарияти истилоҳот, ки дар шароити имрӯза дар гистология истифода карда мешаванд, калимаҳои латинӣ ё юнонии латиниашта мебошанд [1-М].

8. Нисбат ба полисемияи истилоҳ ду нуқтаи назари ба ҳам муҳолиф ташаккул ёфтаанд. Якум, таҳқиқотчиён, ки мавҷудияти полисемияи истилоҳотро ба пуррагӣ рад менамоянд. Дуюм, муҳаққиқон полисемияи истилоҳотро рад намеkunанд. Полисемия дар истилоҳоти гистология низ мушоҳида мегардад. Полисемияи истилоҳот дар гистология дар ҳолатҳое ба миён меояд, ки як истилоҳ дар доираи ин соҳаи илмӣ якчанд маъно ё таснифот дорад. Дар гистология полисемия дар асоси монандии сохтор ё вазифаи бофтаҳо, ҳуҷайраҳо ё узвҳо пайдо мешавад, ки метавонад ба сермаъногӣ дар номгузорӣ ва таснифоти онҳо оварда расонад [13-М].

9. Синонимҳо метавонанд аз рӯйи дараҷаи дақиқии худ дар ифодаи маъно, тобиши эҳсосотӣ, хусусиятҳои услубӣ ва ғайра фарқ kunанд. Дар баъзе мавридҳо синонимҳо метавонанд комилан якхела бошанд, дар мавридҳои дигар дар қорбурд фарқиятҳои нозуқ доранд. Дар баробари истилоҳи латиниву юнонии байналхалқӣ, муродифҳои он рушд намудааст, ки аз унсурҳои хориҷӣ (юнонӣ/латинӣ) бунёд гардидаанд [13-М].

10. Омонимҳо калима ва ибораҳое мебошанд, ки дорои талаффузи ягона ё монанд мебошанд, лекин маъно ва баромади гуногун доранд. Чунин ҳолат дар натиҷаи таҳаввулоти забон ба миён меояд, ки калима ва ибораҳои гуногун бо гузашти вақти муайян як хел талаффуз карда мешаванд ё талаффузи монандро касб менамоянд, ки бо тағйироти овозҳо ё монандии фонетикӣ алоқаманд аст. Дар истилоҳоти гистология дар забони англисӣ ва забони тоҷикӣ падидаи омонимия ҷой дорад, ки дар фаҳми пурраи баъзе падидаҳо ва ҳодисаҳои гистологӣ душвориро ба миён меорад [13-М].

11. Дар истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба таври васеъ маҷоз истифода карда мешавад ва дар ин самт дар ин забонҳо тафовут мушоҳида карда намешавад. Метонимия ин гузариши номгузорию предмет ё синфи предметҳо ба синфи дигар ё предмети алоҳида, ки ба ҳамхудудӣ ва ҷалбгардӣ ба он ҳолат дар заминаи хусусиятҳои муваққатӣ ва фазой ё алоқаҳои сабабӣ амалӣ мегардад [2-М].

12. Антонимия ин падидаи умумӣ аст, ки дар забонҳои мухталиф мушоҳида гардида, дар фаъолияти нутқӣ нақши муҳим дорад, яъне воситаи асосии ифодаи муҳолифат, муқобилият дар дохили як падида, сифат, хусусият, раванд, замон, муносибат, макон ва ғайраҳо ба ҳисоб меравад. Асоси семантикии антонимия муҳолифат буда, ба маънои луғавии калимаҳои мутаносиб дохил мешавад. Аз рӯи анъана, калимаҳои як ҳиссаи нутқ, ки ба якдигар муҳолифати мутаносиб доранд, антоним ба ҳисоб мераванд [13-М].

13. Дар забони англисӣ антонимҳо бо роҳи воситаҳои мухталиф сохта мешаванд. Яке аз воситаҳои нисбатан паҳнгардидаи бунёди антоним ҳамроҳ намудани пешвандҳо ба калима ба ҳисоб меравад. Дар забони тоҷикӣ низ ба монанди забонҳои дигар, антонимҳо барои ифодаи зидмаъногӣ истифода гардида, метавонанд бо калимаҳои одӣ ва таркибӣ ифода карда шаванд. Дар забони тоҷикӣ антонимҳо бо истифодаи роҳи воситаҳои мухталиф, аз ҷумла, истифодаи калимаҳои зидмаъно, пешвандҳо ва тағйири решаи калимаҳо сохта мешаванд.

14. Дар низоми истилоҳотӣ дар баробари истилоҳоти яктаркиба инчунин истилоҳоти сертаркиба истифода карда мешаванд. Истилоҳоти яктаркиба ба истилоҳоти сода (решагӣ), сохта (аффиксиалӣ), мураккаб, ки ду ва ё зиёда морфемҳоро дар бар мегиранд, ҷудо карда мешаванд. Истилоҳоти яктаркибаи сода танҳо аз реша иборат буда, заминаи асосии бунёди калимаҳои нав ба ҳисоб мераванд. Таҳлили истилоҳоти гистология дар забони англисӣ нишон дод, ки дар қатори онҳо истилоҳоти яктаркибаи сода низ мавҷуданд.

15. Тарҷумаи истилоҳоти содаи яктаркибаи гистология аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ на ҳама вақт мувофиқ меояд, яъне, агар дар забони англисӣ истилоҳоти сода бошад, дар забони тоҷикӣ на ҳама вақт чунин сохтори худро нигоҳ медорад [8-М].

16. Миқдори истилоҳоти содаро дар гистология муайян намудан номумкин аст, зеро забони илм ба таври доимӣ рушд намуда, истилоҳоти нав ташаккул меёбанд. Дар истилоҳоти гистология низ истилоҳоти сохта зиёданд. Ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ воситаҳои аффиксалии бунёди истилоҳоти сохта истифода карда мешаванд. Пасвандҳо имконият медиҳанд, ки маънои калима дақиқ гардонидани шавад, равандҳо, хусусиятҳо, мансубият ба гурӯҳи муайяни бофтаҳо ва ҳуҷайраҳо ифода карда шаванд [6-М].

17. Дар забони тоҷикӣ низ ба монанди забони англисӣ миқдори зиёди истилоҳоти гистология бо истифода аз пасвандҳо сохта шудаанд. Аммо, дар забони тоҷикӣ истифодаи пасвандҳо дар бунёди истилоҳоти гистология маҳдуд аст. Дар ин самт пасвандҳои латиниву юнонӣ бо истилоҳоте, ки ба забони тиббии тоҷикӣ иқтибос шудаанд, ворид шудаанд ва дар ин самт истифода мешаванд.

18. Аббревиатура ин раванди озодаи кӯтоҳ намудани номгузориҳои объект буда, яке аз воситаҳои маҳсулноки ғанигардониҳои низомии луғавӣ ба ҳисоб меравад. Далели объективии афзудани нақш ва ҳиссаи ихтисорот дар забонҳои муосир дар даҳсолаҳои охир пайдо шудани шумораи зиёди луғатҳои умумӣ ва махсуси ихтисорот мебошад, ки шумораи онҳо солҳои охир хеле зиёд гардидааст. Омузиши воҳидҳои луғавии ихтисоршуда як хусусияти муҳим дорад. Дар бисёр мавридҳо дар инкишофи луғавию семантикии ин воҳидҳо қолабҳои пайдо мешаванд, ки аз таҳлили инкишофи шаклҳои пурра, яъне аз қолабҳои умумии инкишофи луғат маълум мебошанд.

19. Дар забони тоҷикӣ, асосан, истилоҳоти гистология, ки баромади латинӣ ё юнонӣ дошта, ба забони тиббии тоҷикӣ

ворид шудаанд, ба таври ихтисорнамоӣ низ истифода карда мешаванд. Лекин дар чунин ҳолатҳо, метавон қайд намуд, ки асосан чунин кӯтоҳнамоиҳо дар навишт бо ҳарфҳои лотинӣ навишта мешаванд [6-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Дар забоншиносии тоҷик таҳлили сохториву маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ то ба имрӯз ба таври ҷудогона мавриди омузиш қарор нагирифтааст. Вобаста ба ин, дар заминаи омузиш чунин тавсияҳои илмӣ пешниҳод мегарданд.

1. Маводди таҳқиқи мазкурро метавон ҳангоми тарҷумаи матнҳои гистологӣ, омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ дар ҷанбаҳои забоншиносӣ, навиштани қорҳои дипломӣ ва курсӣ, тартиб додани луғатҳои тиббӣ васеъ истифода намуд.

2. Таҳқиқи мазкурро метавон ҳамчун заминаи назариявӣ омузиши истилоҳоти соҳаҳои мухталифи тиб мавриди истифода қарор дод. Дар ин самт ҷанбаҳои зикргардидаи таҳқиқот метавонанд ҳамчун роҳнамо истифода шаванд.

3. Маводди таҳқиқи мазкурро метавон дар қоркарди воситаҳои таълимӣ, дар омузиши ҷанбаҳои мухталифи истилоҳ ва истилоҳот истифода намуд.

4. Таҳқиқи диссертатсионии мазкур дар омузишу баррасии ташаккул ва рушди забоншиносӣ, хусусият ва навиштаҳои маъноӣ луғавӣ, шарҳи маъноӣ луғавӣ заминаи гузашта метавонад.

5. Натиҷа ва хулосаҳои таҳқиқ метавонанд дар омузиши вижаҳои маъноӣ лингвистӣ, ҳелҳои он, таносуби маъноӣ, хусусияти маъноӣ луғавӣ ва намудҳои он таснифоти маъноӣ луғавӣ-мавзӯӣ ҳамчун маводди назариявӣ мавриди истифода қарор гирад.

6. Аз маводди мазкур метавон дар таҳияи дастурҳои таълимӣ доир ба забоншиносӣ истифода намуд.

ИНТИШОРОТ АЗ РЀЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ
А)Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои
тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии
аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
ҷоп шудаанд:

[1-М]. Набиева, А.А. Хусусиятҳои ташаккули истилоҳоти тиббӣ дар забони англисӣ [Матн] / А.А. Набиева // Маҷаллаи илмии тиббии “Симурғ”. – Данғара, 2020. – №7 (3). – С. 141-145.

[2-М]. Набиева, А.А. Ҷанбаҳои этимологии истилоҳоти тиббӣ дар забони англисӣ [Матн] / А.А. Набиева // Маҷаллаи илмии тиббии “Симурғ”. – Данғара, 2022. – №13 (1). – С. 165-170.

[3-М]. Набиева, А.А. Омонимияи истилоҳоти гистология [Матн] / А.А. Набиева // Маҷаллаи илмии тиббии “Симурғ”. – Данғара, 2025. – №25 (1). – С. 192-198.

[4-М]. Набиева, А.А. Хусусиятҳои истилоҳоти гистология дар забоншиносии муқоисавӣ [Матн] / А.А. Набиева // Маҷаллаи илмии тиббии “Симурғ”. – Данғара, 2025. – №28 (4). – С. 258-264.

Б) Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои
дигари илмӣ

[5-М]. Набиева, А.А. Юсуфов, А.И. Баъзе хусусиятҳои услубии “Ҳидоят-л-муталлимин фй-т-тиб-и Ахвайнии Бухорой [Матн] / А.А. Набиева, А.И. Юсуфов // Маҷаллаи илмии тиббии “Симурғ”. – Данғара, 2020. – №5 (1). – С. 128-133.

[6-М]. Набиева, А.А. Таҳлили истилоҳоти тиббӣ дар забоншиносии муосир [Матн] / А.А. Набиева // Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Тиббии муосир ва таҳсилоти муосир”. – Данғара, 2021. – С. 427-428;

[7-М]. Набиева, А.А., Ғарибмамадов, М.М. Воситаҳои семантикии бунёди истилоҳоти тиббӣ дар забони англисӣ [Матн] / А.А. Набиева // Маводди конференсияи ҷумҳуриявии

илмӣ-амалӣ дар мавзуи “Тибби муосир ва таҳсилоти муосир”. – Данғара, 2021. – С. 428-429.

[8-М]. Набиева, А.А., Одинаев С.П., Ғарибмамадов М.М. Хусусиятҳои истилоҳот ва низоми истилоҳотӣ дар забоншиносии муосир [Матн] / А.А. Набиева // Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзуи “Тибби муосир ва таҳсилоти муосир”. – Данғара, 2021. – С. 429-430.

[9-М]. Набиева, А.А. Полисемия ва синонимия дар истилоҳоти гистология [Матн] / А.А. Набиева // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзуи “Ташаккул ва рушди забоншиносии муосири рус дар шароити ҷаҳонишавӣ: дастовард, мушкилот ва дурнамо”. – Душанбе, 2024. – С. 21-28.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 811.222.8'373.46 - 111'373.46+611-018 (81.411.5-3 - 432.1-3+ 52.3)

НАБИЗОДА АЗИЗА АБДУНАБИ

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
ТЕРМИНОЛОГИИ ГИСТОЛОГИИ В ТАДЖИКСКОМ И
АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени
кандидата филологических наук по специальности 6.2.14.
Типологическая и контрастивная лингвистика

Душанбе – 2026

Диссертация выполнена на кафедре истории языка и типологии факультета филологии Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Каримзода Шухрат Бозор** – доктор филологических наук, директор Государственного образовательного учреждения “Президентская школа для одарённых детей Дангаринского района Хатлонской области”

Официальные оппоненты: **Сабирова Сановбар Ганиевна** – доктор филологических наук, доцент, заведующая кафедрой лингвистики Филиала Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова в городе Душанбе

Самариддинов Курбон Наимович – кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Дангаринского государственного университета

Ведущая организация: **Кулябский государственный университет имени Абуабдуллох Рудаки**

Защита диссертации состоится «14» ноября 2026 г. в 10:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-117 при Таджикском международном университете иностранных языков имени Сотима Улугзаде (адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Мухаммадиева 17/6, зал учёного совета, e-mail: havas3001@mail.ru; тел.: (+992) 882-89-17-17).

С содержанием диссертации можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде и на сайте www.dbz.tj.

Автореферат разослан «___» _____ 2026 г.

**Учёный секретарь
диссертационного совета,
доктор филологических наук,
доцент**

Сохибназарзода Х.Т.

ВВЕДЕНИЕ

Диссертация посвящена структурно-семантическому анализу терминологии гистологии в таджикском и английском языках.

Актуальность темы исследования. Исследование и изучение специальных словарей становился одним из важных направлений теоретического и практического языкознания. В связи с этим медицинская терминология, привлекающая пристальное внимание исследователей, занимает центральное место в этом направлении. **Гистология** – наука о тканях организма и их микроскопическом строении, играющая немаловажную роль в диагностике, лечении и понимании биологических и патологических процессов и являющаяся одной из важнейших научных областей современной медицины.

Как неотъемлемая часть специальной лексики медицинской науки, терминология гистологии является основным средством описания, классификации и обмена информацией между специалистами. В условиях глобализации применение точной терминологии в биологии и медицине в рамках международного академического сотрудничества является особенно актуальным. В таких случаях, к сожалению, существование лексических, семантических и структурных различий в терминологии гистологии в английском и таджикском языках препятствует точному и конкретному пониманию научных терминов и учебного материала.

Следовательно, исследование и сопоставление структурных и семантических особенностей гистологических терминов в обоих языках являются не только необходимыми, но и важными, своевременными и актуальными. Данная работа даёт возможность внимательнее рассмотреть структурно-семантические особенности, а также способы формирования и функционирования терминов в двух сопоставляемых языках. В проводимом исследовании основное внимание уделяется строению гистологических терминов, их грамматической форме и смысловому содержанию. Для научной речи точность таких единиц имеет особое значение, поскольку даже небольшая

неточность в употреблении термина может изменить смысл высказывания и вызвать неправильное понимание в диагностике, лечении или профессиональном общении.

Сопоставительное исследование медицинской терминологии важно не только для лингвистики, но и для более точного установления межъязыковых соответствий и облегчения взаимопонимания между специалистами, работающими в различных языковых средах.

Изучение гистологической терминологии даёт возможность глубже рассмотреть, каким образом образуются специальные термины, какие значения они передают и как закрепляются в системе разных языков. Результаты такого исследования могут быть использованы при разработке специализированных словарей, подготовке учебно-методических материалов, а также для более точного описания понятийного аппарата гистологии.

Такая работа имеет прямое практическое значение, прежде всего для учебного процесса и профессиональной речи. В медицине термин должен быть понятен одинаково для всех: врача, исследователя, преподавателя и студента. Чем точнее используется специальное слово, тем меньше остаётся места для ошибки, неправильного толкования или двоякого понимания в научном и медицинском текстах.

Однако терминология гистологии в рамках отраслевых и сопоставительных исследований до сих пор не получила научного изучения и анализа.

Исследование в данном направлении позволяет проанализировать структурные и семантические различия гистологической терминологии в таджикском и английском языках; выявить принципы формирования научной терминологии в таджикском языке; улучшить порядок составления словарей, методических пособий и учебных материалов; обеспечить точное понимание гистологических понятий в международных источниках.

Другим важным аспектом актуальности данной диссертации является заимствование гистологической терминологии из английского языка в таджикский язык. В современных условиях, на фоне нехватки специализированных словарей и ограниченного количества полноценных отраслевых материалов на таджикском языке, необходимость сравнительного анализа и систематизации гистологической терминологии становится особенно актуальной.

Значимость выбранной темы определяется тем, что гистологические термины прочно вошли в медицинское образование, научные исследования и общение специалистов. Они также используются при обмене знаниями между представителями разных языков и научных школ.

Таким образом, данное исследование отвечает актуальным потребностям современной таджикской науки и имеет теоретическую и практическую ценность как для сопоставительного языкознания, так и для дальнейшего развития медицинской терминологии.

Степень изученности темы исследования. Тема структурно-семантического анализа гистологической терминологии на таджикском и английском языках до настоящего времени не получила всестороннего изучения. Несмотря на то, что в таджикском и зарубежном языкознании были проведены различные исследования по терминоведению и отраслевым словарям, в том числе медицинским, гистологическая терминология как самостоятельная и специализированная подсистема изучена недостаточно.

В современном языкознании вопросам терминов и терминоведения посвящено большое количество научных исследований. Основные характеристики и структура термина, способы и средства создания новых терминов, упорядочение новой терминологии, а также теоретические аспекты терминов и терминологии в целом стали ключевыми объектами изучения в рамках лингвистических исследований. Эти вопросы были рассмотрены такими авторами, как Э. Вюстер, В.В. Виноградов,

Д.С. Лотте, А.А. Реформатский, Ю.С. Степанов, И.В. Арнольд, Т.Л. Канделаки, Е.С. Кубрякова, О.Д. Митрофанова, М.В. Никитин, А.В. Суперанская, Ю.Д. Апресян, В.М. Лейчик, В.П. Даниленко, А.М. Кузнецов, Б.Н. Головин, К.Я. Авербух, С.Н. Чистюхина, Б. Друганова и др.

Вопросы терминов и терминологии в таджикском языке были рассмотрены в исследованиях таких учёных, как Н. Шаропов, М. Шукуров, Д. Ходжаев, С. Сулаймонов, С. Назарзода, Ш.И. Хаитова, А.И. Юсупов, М.Б. Султонов, Т.К. Джураев и другими.

Одним из важных направлений исследований в современном языкознании является изучение отраслевой терминологии и её межъязыковое сопоставление. С развитием науки и международного сотрудничества значительно возросла необходимость обеспечения точного понимания и ясной передачи понятий между различными языками.

Исследование отраслевой терминологии и межъязыковое сопоставление терминов являются одними из приоритетных и развивающихся направлений таджикского языкознания в последние три десятилетия. Это направление возникло как ответ на необходимость развития научного языка и его адаптации к требованиям современного мира, особенно с учётом научного сотрудничества, образовательной деятельности и технического перевода. В этом направлении особого внимания заслуживают труды таких исследователей, как П. Джамшедов, М.М. Бекмуродов, Х.А. Саидов, М.Н. Азимова, С.С. Джоматов, Р.Н. Аслитдинова, Ш.Б. Каримов, С.Р. Шукурова, М.М. Диловаров, Г.З. Махмадбекова и других.

В таджикском языкознании также проводились сравнительные исследования медицинской терминологии в таджикском и английском языках. В этом направлении особенно стоит отметить работы таких исследователей, как Д.А. Хайдарова «Особенности медицинской терминологии в таджикском и английском языках» [2007], Дж.Х. Асоев «Структурный и семантический анализ медицинской

терминологии, анатомическая терминология остеологии» [2023], М.Д. Каримова «Семантический анализ и словообразование специальной акушерской и гинекологической терминологии в таджикском и английском языках» [2024] и других.

Однако терминология гистологии на основе материалов таджикского и английского языков до сих пор не была предметом глубокого изучения и анализа.

Сравнение гистологической терминологии таджикского и английского языков помогает выявить, как устроены эти термины, что они обозначают и в каких случаях употребляются. Это имеет значение для упорядочения терминов, подготовки учебных и научных материалов, а также для более точной связи между отечественными и зарубежными специалистами.

Связь исследований с программами (проектами) и научными темами.

Диссертационное исследование выполнено в русле положений «Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 года», утверждённой Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 августа 2019 года, №438; Закона Республики Таджикистан «О государственном языке Республики Таджикистан» (от 05.10.2009, №553), «Программы развития государственного языка на 2020-2030 годы» (от 28.11.2020, №647), «Программы развития государственного языка Республики Таджикистан на 2012-2016 годы» (от 30.06.2012, №335), Постановления Правительства Республики Таджикистан «О правилах правописания таджикского языка и знаках таджикского языка» (от 30.06.2021, №268).

Тема диссертационной работы связана с научно-исследовательской темой кафедры истории языка и типологии Таджикского национального университета.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

В общей характеристике исследования определяются основные научные направления диссертации, цель, задачи, объект и предмет исследования, его теоретико-методологические основы, научная новизна, теоретическая и практическая значимость полученных результатов, а также раскрываются другие важные аспекты выполненного исследования.

Настоящее исследование посвящено всестороннему изучению структурно-семантического анализа терминологии гистологии в таджикском и английском языках и охватывает теоретические и практические вопросы, связанные с возрастающим интересом к изучению и анализу структурных, семантических и лексических единиц слов и терминов в сопоставляемых языках. В ходе исследования проанализированы научные и языковые особенности терминов, семантические аспекты терминологии гистологии в таджикском и английском языках, а также структурные аспекты терминологии гистологии в этих языках.

В диссертации рассмотрены достижения современного языкознания и методы сравнительного исследования, а также вопросы, связанные со структурно-семантическим анализом терминологии гистологии в сопоставляемых языках.

В ходе исследования были определены объект и предмет анализа, обобщены основные этапы его изучения, теоретические основы, методы анализа и полученные результаты. Полученные результаты имеют важное значение для глубокого понимания терминологии гистологии в сопоставляемых языках.

В диссертации также рассмотрены вопросы, связанные с теоретической и практической значимостью исследования, степенью достоверности результатов, его соответствием паспорту научной специальности, личным вкладом исследователя, апробацией результатов, публикациями по теме исследования и общей структурой работы.

Цель исследования. Основной целью настоящего исследования заключается в сравнительном анализе структурных и семантических особенностей формирования и функционирования гистологической терминологии в таджикском и английском языках. Исследование направлено на уточнение грамматических, семантических и этимологических особенностей терминов гистологии, одновременно анализируя процессы терминообразования и их адаптации к языковым нормам.

Задачи исследования. Для достижения цели исследования были поставлены **следующие задачи:**

- на основе теоретических знаний раскрыть понятие, сущность и характеристики терминов, пути и средства их формирования, которые являются общими для большинства языков;
- рассмотрение и анализ теоретические аспекты изучения термина и терминологии, способы образования терминов в современной лингвистике;
- изучение и анализ особенности терминов по гистологии, их отличительные аспекты в современной лингвистике;
- изучение и анализ полисемию и синонимию в терминах гистологии и сопоставить их в таджикском и английском языках;
- изучение и анализ омонимы в терминологии гистологии и сопоставить гистологические термины-омонимы в таджикском и английском языках;
- раскрыть основные пути и средства выражения антонимов в терминах гистологии;
- изучение и анализ способы и средства образования простых, производных, сложных и составных гистологических терминов в таджикском и английском языках;
- изучение и анализ способы образования сокращённых слов в терминологии гистологии на таджикском и английском языках.

Объект исследования: исследование терминов в области гистологии в таджикском и английском языках, в которых отражаются процессы формирования, употребления и адаптации научной терминологии.

Предметом исследования являются структурные и семантические особенности терминов в области гистологии на таджикском и английском языках, а также анализ процессов их формирования, перевода и адаптации.

Теоретические основы исследования. Теоретическую основу настоящего исследования составляют достижения современного языкознания в области сравнительного языкознания и структурно-семантического анализа терминологии гистологии в таджикском и английском языках. В ходе исследования использованы теории и научные взгляды отечественных и зарубежных учёных, изучавших вопросы происхождения, формирования, структурных и семантических функций терминов.

Теоретическую базу данного исследования составляют научные труды таких авторов, как В.В. Виноградов, А.В. Суперанская, М.Д. Степанова, А.А. Реформатский, М. Касимова, В.Д. Даниленко, П. Джамshedов, Х. Маджидов, С. Сулаймонов, Д. Ходжаев, С. Назарзода, М.Б. Султонов, Х.А. Саидов, Ш.И. Хаитова, С.С. Джоматов, Ш.Б. Каримов, Ф. Турсунов и других лингвистов.

Научная новизна исследования проявляется в том, что:

- впервые проведён комплексный сравнительно-сопоставительный анализ гистологической терминологии таджикского и английского языков с учётом её структурных, семантических и типологических особенностей;

- впервые осуществлено комплексное исследование путей и способов образования простых, производных, сложных и составных гистологических терминов в таджикском и английском языках;

- впервые выявлены и проанализированы основные способы образования аббревиатур гистологической

терминологии, а также определены особенности их формирования в таджикском и английском языках.

Положения, выносимые на защиту:

1. Подтверждено, что термин является важной языковой единицей, которая используется в различных сферах для выражения конкретного и специализированного значения.

2. Доказано, что исследование термина предполагает изучение его семантики, грамматической структуры и особенностей функционирования в конкретном контексте. Показано, что формирование терминов осуществляется на основе системных и логически обусловленных лингвистических закономерностей, обеспечивающих точность и эффективность их образования и использования.

3. Обосновано, что полисемия и синонимия как семантические явления гистологической терминологии представляют собой одну из актуальных проблем, способную вызывать неточность и неоднозначность при использовании терминов в научной и медицинской коммуникации.

4. Установлено, что рациональное использование аббревиатур способствует сокращению объёма текста, сохранению его логической последовательности и повышению эффективности научной коммуникации.

Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в том, что его результаты вносят определённый вклад в изучение терминологии, а процесс классификации терминов может послужить основой для дальнейших исследований как в области терминологии гистологии, так и в других терминологических системах. Теоретическая ценность также проявляется в выявлении влияния лингвистических факторов на формирование и развитие терминологии гистологии на основе сопоставления этих терминов в таджикском и английском языках.

Практическая значимость исследования заключается в том, что изучение и анализ структурно-семантических и лексических единиц становятся более популярными. Результаты и

рекомендации настоящего исследования могут быть использованы в практике преподавания английского и таджикского языков, а также при составлении двуязычных словарей. Итоговые результаты исследования могут служить научной базой и практической основой для изучения лексики и терминологии таджикского и английского языков, а также при составлении и написании учебников по лексикологии и стилистике.

Степень достоверности результатов исследования.

Достоверность результатов исследования обеспечивается использованием широкой теоретической базы и значительного объёма анализируемого материала, соответствием избранных методов исследования, поставленным цели и задачам, а также всесторонним анализом языкового материала таджикского и английского языков. Проанализированный материал и полученные результаты позволяют считать сформулированные выводы научно обоснованными и подтверждёнными конкретными языковыми фактами.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация на тему «Структурно-семантический анализ терминов гистологии в таджикском и английском языках» на соискание учёной степени кандидата филологических наук соответствует требованиям паспорта научной специальности 6.2.14. – Типологические и сопоставительное языкознание, в частности следующим направлениям:

2.1. Изучение структурных и семантических свойств языков независимо от характера генетических связей между ними;

3.1. Изучение и описание языка посредством его систематического сопоставления с другим языком с целью выявления его отличительных особенностей;

5.1. Исследование сходств и различий между языками на основе общих и наиболее значимых языковых признаков независимо от генетических связей исследуемых языков.

Личный вклад соискателя проявляется в следующих аспектах:

- изучены различные вопросы исследования терминов и терминологических систем, проведён анализ понятийного аппарата по данной проблематике;
- на основе анализа текстов выявлены способы правильного употребления гистологических терминов в английском и таджикском языках;
- проведено сопоставление структурно-семантических аспектов гистологических терминов в таджикском и английском языках.

Апробация и внедрение результатов диссертации.

Диссертация была подготовлена на кафедре истории языка и типологии филологического факультета Таджикского национального университета, а её содержание и результаты были опубликованы и представлены в виде статей и докладов на научно-практических конференциях международного, республиканского и университетского уровней (в том числе на республиканской научно-практической конференции на тему «Современная медицина и современное образование». – Дангара, 2021 г.; республиканской научно-практической конференции на тему «Актуальные вопросы современной медицины: проблемы и перспективы». – Дангара, 2022; международной научно-практической конференции на тему «Становление и развитие современного русского языкознания в условиях глобализации: достижения, проблемы и перспективы». – Душанбе, 2024 г. и др.).

Диссертация была обсуждена и представлена к защите на заседании кафедры истории языка и типологии филологического факультета Таджикского национального университета (Протокол №7 от 27.01.2026 г.).

Публикации по теме диссертации. Материалы и основные положения диссертационного исследования были представлены на международных и республиканских научно-практических конференциях Таджикистана (2018–2025 гг.), а

также в 9 статьях автора, опубликованных автором в научных журналах, в том числе в 4 статьях, опубликованных в рецензируемых журналах, включенных в список ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, общей характеристики исследования, трёх глав, заключения, рекомендаций по практическому использованию результатов исследования, списка использованной литературы и списка публикаций по теме диссертации. Объём работы состоит из 184 страницы компьютерного набора.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении диссертации раскрыта актуальность темы и её степень изученности, объект и предмет исследования, цели и задачи, методы исследования, научная новизна, практическая и теоретическая ценность исследования, положения, выносимые на защиту, апробация и внедрение результатов диссертации.

В первой главе **“Лингвистические особенности терминологии в современных исследованиях”** раскрываются сущность и особенности термина, терминологической системы, теоретические основы образования новых терминов и характеристики терминов гистологии.

В первом параграфе первой главы **“Понятие, функции и отличительные признаки терминов и терминологии”** проанализирован понятийный аспект изучения термина. Отмечается, что в современном языкознании до настоящего времени отсутствует единое общепринятое определение таких понятий, как «термин», «терминология» и «терминологическая система». Это обусловлено тем, что исследователи и лингвисты, акцентируя внимание на различных аспектах данной проблемы, предлагают собственные подходы к их интерпретации и классификации. В результате в современной лингвистической науке сформировалось множество трактовок указанных понятий.

Термин является смысловым ядром языка специальной сферы и передаёт основную содержательную информацию. В результате развития научно-технических знаний более 90% новых слов, появляющихся в языках, относятся к специальной лексике. К терминологии предъявляются более высокие требования по сравнению с общеупотребительными словами. Термин занимает важное место в науке, являясь носителем конкретной информации и способствуя пониманию и осмыслению явлений и процессов, характерных для определённой области.

В Советской энциклопедии отмечается, что “термин (от латинского *terminus* – граница, предел) – это слово или выражение, которое обозначает понятие и определяет его отношение к другим понятиям или внутриотраслевым выражениям. Он служит для определения свойств объектов, явлений и процессов в данной области и может существовать только в пределах определённой терминологии. Термин должен быть однозначным, систематизированным, стилистически нейтральным и не должен ассоциироваться с лексикой общего употребления в тексте” [3, с. 28].

В “Словаре таджикского языка” термин определяется “как слово или выражение, которое в сфере действия той или иной области науки и техники передаёт конкретное значение” [22, с. 561]. Таджикский лингвист П. Нуров предлагает следующее определение понятия “термин”: “Термин – это такое слово, словосочетание или связь слов, каждое из которых выражает лишь одно понятие и в рамках данной науки или группы наук обладает одним значением” [14, с. 44].

Русский лингвист А.В. Суперанская объясняет существование большого количества различных определений понятия “термин” следующим образом: “представители различных областей обращают внимание на тот аспект понятия, который имеет определённый содержательный объём и определяется на этой основе” [18, с. 11].

Таджикский исследователь С. Назарзода подчеркивает, что “термин как слово или словосочетание имеет специфическое значение в сфере практики определенной науки и выражает конкретное понятие в точной форме. Термин одной области может утратить свое терминологическое значение в другой области и использоваться как обычное и общеупотребительное слово” [13, с. 26].

На основе изучения и анализа различных интерпретаций термина автор предлагает обобщённое определение: термин – это лексическая единица языка, используемая в специальных целях и выражающая обобщённые понятия определённой теоретической области знаний или деятельности.

Отмечено, что вопрос определения термина в рамках существующих теорий остаётся дискуссионным: разработка различных его интерпретаций продолжается и до настоящего времени единая классификация данного понятия не предложена.

Различные определения термина привели к появлению своего рода противоречий среди исследователей. Именно противоречие и непризнание одного и единого определения “термина” способствовали появлению многочисленных интерпретаций, в которых ученые раскрывали относительно специфические аспекты понятия “термин”. С другой стороны, параллельно с определением сущности термина выделялись основные характеристики “термина”. Например, русский лингвист С.В. Гринев выделяет такие характерные особенности термина: “специфика использования, принадлежность к конкретной области знаний; содержательная точность термина; возможность определения; относительная независимость от текста; стилистическая нейтральность; однозначность” [5, с. 208].

Слово “терминология” происходит от слова “термин” и греческого слова *logos*, что означает “изучение”. “Терминология – это наука о терминах. Отдельные слова, применяемые для наименования научных и технических понятий, являются терминами, а область, изучающая особенности терминов и

принципы их классификации, называется терминологией” [2, с. 437].

Терминология как составная часть лексической системы языка представляет собой совокупность слов и словосочетаний, обозначающих специальные понятия, объекты и явления определённой сферы деятельности. В отдельных случаях терминологические единицы могут выходить за пределы профессионального употребления и использоваться в общеупотребительной лексике. Таким образом, терминология представляет собой систему терминов, функционирующих в конкретной области науки, техники или иной профессиональной деятельности.

Терминология отражает объективные знания о мире и выступает важным фактором развития науки, техники и профессиональной деятельности. Научное определение призвано кратко и точно раскрывать сущность понятия, выделяя его наиболее существенные признаки. Вместе с тем различия в трактовке терминов не свидетельствуют об отсутствии самого понятия, а обусловлены особенностями его интерпретации и содержательного наполнения.

Социальное и научно-техническое развитие влияет на процесс формирования терминологии, потому что новое понятие в отдельной сфере выражается именно с применением термина. Изучение, применение и образование терминов являются предметом изучения терминологии. Именно с применением специальных слов передается знание, совершенствуются терминологические системы, создаются новые системы и терминологии в отдельных и конкретных областях знаний и деятельности.

С.В. Гринев определяет терминологию как совокупность терминов, применяющихся в конкретной области знаний. Также он обращает внимание на понятие “терминология” и считает его наглядным примером регулирования специализированных словарей. Исследователь отмечает, что “в недавнем прошлом этот термин применялся для обозначения трех различных

понятий: система терминов знаний в определённой области; совокупность терминов в языке; наука, изучающая термины” [5, с. 309].

Терминосистема – это система знаков, относящихся к определённой области знаний и профессиональной деятельности человека, которая соответствует требованиям взаимосвязи понятий этой области. Термин является элементом терминосистемы и, как правило, выражается в виде слова или словосочетания, обозначающего научное или профессиональное понятие, связанное с конкретной сферой знаний или деятельности человека.

Терминосистема формируется по мере достижения определённой отрасли науки или профессиональной деятельности необходимого уровня развития, характеризующегося наличием собственной теоретической базы, сформированного понятийного аппарата и устойчивых взаимосвязей между терминами. Основное отличие терминосистемы от терминологии заключается в том, что она создаётся целенаправленно специалистами соответствующей области на основе специально отобранных языковых единиц, включая общеязыковые слова, специально образованные термины, а также заимствования из других языков, предназначенные для точного отражения понятий и теоретических положений данной отрасли знания.

Терминологическая система – это система знаков в определённой области знаний и деятельности человека, которая удовлетворяет коммуникативным требованиям системы понятий этой области.

Таким образом, термин занимает важное место в системе научного знания, поскольку служит средством передачи специализированной информации и способствует точному пониманию и интерпретации понятий, явлений и процессов, характерных для конкретной области знаний. Благодаря своей универсальности термин используется во всех сферах науки, техники и профессиональной деятельности, что обуславливает

его изучение в рамках различных научных дисциплин. Вместе с тем в современной науке до настоящего времени отсутствуют единые общепринятые определения и классификации терминов и связанных с ними понятий. Это объясняется тем, что исследователи и лингвисты, рассматривая различные аспекты терминологической проблематики, предлагают собственные подходы к интерпретации понятия «термин».

Во втором параграфе первой главы **“Теоретические и методологические основы формирования и исследования терминов”** изучаются теоретические аспекты формирования и развития терминов. Отмечается, что общий характер термина напрямую зависит от состояния языка науки и техники, от направлений его языкового развития. Соответственно, изменения в науке приводят к изменениям научных точек зрения и созданию новых терминов, методов их изучения. Анализируя современное состояние термина, важно отметить его большую семантическую гибкость, способность создавать новые термины на основе существующих.

В начале XIX века основное внимание лингвистов было сосредоточено на различных общетеоретических вопросах, таких как историческое развитие языка, взаимосвязь языка и мышления, символическая природа языка и т. д. Семантические вопросы природы термина, статуса терминов в языковой системе в основном не рассматривались. В 30-е годы XX века, на основе стремительного развития науки и техники, развития индустриализации, особое внимание уделялось различным теоретическим вопросам терминообразования.

Уже давно возникла необходимость изучения теоретических основ терминологии и её построения. Известный специалист в области терминоведения В.М. Лейчик подчеркивает, что “изучение терминологии необходимо, потому что термин связан с той или иной областью знаний. В технических, естественных и социальных науках, педагогических дисциплинах и областях знаний опираются на общенаучные и специализированные научные понятия и

категории, которые выражаются в специальной и общей научной терминологии. Терминология в рамках широкого спектра теоретических и практических областей деятельности, которые выделяют необходимые аспекты термина, выступает в качестве объекта. Конечно, на определённом этапе возник вопрос о необходимости выявления общих аспектов, которые объединяют этот объект, и тех основных аспектов, составляющих сущность термина” [7, с. 14].

На различных этапах развития теоретических вопросов терминологии значительный вклад внесли такие лингвисты, как Э. Вюстер, Л. Ольшки, Д.С. Лотте, Э.К. Дрезен, Т.Л. Канделаки, Г.О. Винокур, О.С. Ахманова, В.В. Виноградов, А.А. Реформатский.

Процесс анализа терминов происходит с различных позиций, “неразрывная связь термина и текста в процессе обучения, в случае, когда термин не извлекается из текста и рассматривается в связи с ним, и наоборот, независимость термина от текста на основе его однозначности, нечувствительности и возможности использования в отдельности” [15, с. 115].

В 1930-х годах XX века теоретические вопросы терминологии привлекли внимание некоторых исследователей, таких как Э. Вюстер, Л. Ольшки, Д.С. Лотте, Е.К. Дрезен и другие, внесших значительный вклад в развитие терминологии. Эти авторы изучали терминологию как культурно-исторический феномен, рассматривали развитие терминологии и языка, а также наблюдали за процессом создания и формирования понятий. Первые опубликованные работы связаны с именами Э. Вюстера и Д.С. Лотте. Кроме того, Т.Л. Канделаки, Г.О. Винокур, О.С. Ахманова, В.В. Виноградов, А.А. Реформатский внесли весомый вклад в изучение термина и терминологии.

Дескриптивный подход считается относительно признанным в теоретических исследованиях в современном языкознании. Но неясность сущности самого термина, функции термина, определения понятий, спорность и недостаточная

разработанность различных аспектов термина, которые присущи данному подходу, способствовали появлению и развитию других, более конкретных теоретических подходов.

Параллельно с номинативной функцией терминологии исследователи выделяют и диагностическую, прогностическую, моделирующую, системную функции терминологии. Реализация основных функций терминологии связана с получением, обработкой, хранением и переводом знаний, отражающихся в семантике термина. А.В. Лемов подчеркивает, что “к важнейшим особенностям термина относятся его номинативная, сигнификативная, идентификационная, дистинктивная, классификационная, коммуникативная, информационная, прагматическая и управленческая функции” [8, с. 138].

Отмечается, что предъявляется ряд важных требований к термину. Можно перечислить такие требования к термину: однозначность термина, точность и конкретность термина, соответствие термина языку, краткость термина, отсутствие эмоциональных оттенков термина, системность термина и т. д. Вышеизложенные требования к термину в основном имеют общий характер. В современном языкознании вопрос обязательности требований к термину остается дискуссионным.

Как показывает практика, “даже в рамках одной терминологической системы термин может иметь не одно, а несколько лексических значений, поскольку значение термина, с одной стороны, определяется объективным содержанием соответствующего понятия, а с другой – вводится субъектом-исследователем для уточнения границ содержания концепта” [6, с. 45].

Термины, независимо от области применения, должны соответствовать нормам литературного языка, его орфографическим, грамматическим и лексическим особенностям языка. Но, как показывает практика, профессиональный язык в процессе функционирования приобретает некоторые грамматические, стилистические характеристики, что может приводить к возникновению

трудностей в коммуникации между представителями конкретной профессиональной сферы. То есть термин обладает относительной самостоятельностью и зависит от общих направлений развития языка. Например, А.В. Суперанская отмечает, что “термин – это не обычное слово, и точность для термина важнее краткости” [18, с. 24].

Одним из требований к термину является “его однозначность, избегание применения термина с неточным значением и введение дополнительного пояснения в случае выбора данного термина” [5, с. 62]. Рассматривая вопрос “о валидности термина (признаки, которые размещаются на основе термина), отметим, что именно эта особенность позволяет термину быть легко запоминающимся, относительно точным и определять связь с другими терминами” [19, с. 161].

Таким образом, в современных условиях прошло не так много времени с начала изучения терминологии, за это время сформировались основные связи и принципы терминологического исследования, которые позволяют анализировать структуру и основные направления развития терминологии. Различные связи в изучении терминологии оправданы многогранностью термина и тем фактом, что каждый автор имеет собственное видение терминологии.

Таким образом, исходя из рассмотрения теоретических аспектов и построения термина, можно заключить, что изучение теоретических аспектов термина и способов его построения ведется уже несколько десятилетий, но в этой области все еще существует множество вопросов, требующих особого внимания. Существуют различные точки зрения по поводу существующих теоретических проблем термина и создании новых терминов, что в конечном итоге затрудняет понимание проблемы. Сущность термина, функции термина, отсутствие конкретного и общепринятого определения термина, спорные аспекты термина и терминологии, особенности терминов по отношению к общему языку привели к появлению различных теорий по этому направлению.

В третьем параграфе первой главы **“Особенности терминологии гистологии в сопоставительном языкознании”** рассматриваются особенности терминов медицины, в частности терминов гистологии. Отмечается, что в прошлом веке на основе развития науки и техники клиническая медицина достигла уровня самостоятельной отрасли. В результате появились новые методы диагностики, такие как компьютерная томография, сонография, маммография, лапароскопия, эндоскопия, колоноскопия, магнитно-резонансная томография и т. д. В этот период появились новые заболевания, такие как птичий грипп (вирус H5N1), свиной грипп (вирус H1N1) и т. д. Поэтому появилась необходимость в наименовании и документировании новых явлений и процессов в этой сфере. Таким образом, появились новые термины в рамках медицины, т. е. медицинской терминологии.

В отличие от других биологических наук, “гистология изучает ткани, сформированные в процессе филогенеза и представляющие собой систему клеток, связанных между собой по расположению и функциям, а также их производных” [4, с. 21].

Гистология имеет древнюю историю. Но до XIX века изучение тканей было ограниченным, так как было направлено только на наблюдение и описание микроскопических свойств тканей. “Изобретение микроскопа и совершенствование методов микроскопической техники стали важными этапами в развитии гистологии. Изобретение Марчелло Мальпиги в XVII веке является одним из первых и значимых достижений в гистологии” [17, с. 3].

Сегодня наблюдается тесная связь современной гистологии с молекулярной биологией и генетикой. Исследования в области гистологии играют важную роль в понимании различных патологических состояний, разработке новых лекарственных препаратов, а также в совершенствовании методов диагностики и лечения заболеваний.

Термины в гистологии напрямую связаны с развитием самой гистологии. Анализ показывает, что на отдельных исторических этапах, в результате определённых открытий в медицине, особенно в области гистологии, формировались новые термины, благодаря чему состав гистологической терминологии расширялся и обогащался.

Отмечено, что с расширением биологических исследований и развитием медицинских технологий необходимость в использовании и точном понимании гистологической терминологии на таджикском языке с каждым днём возрастает. Поскольку большинство гистологических терминов имеют латинские и греческие корни, их применение и адаптация к таджикскому языку считаются непростыми задачами и требуют тщательного и конкретного научного анализа.

В таджикском языке на процесс формирования терминологии гистологии существенно влияет русский язык. Таджикский учёный Т. Шарипов подчёркивает, что “исходя из реалий социально-экономической и политической жизни современного таджикского общества, в частности, из фактора использования русского языка как средства общения между народами, можно сказать, что этот язык оказал определенное влияние на развитие лексического состава современного таджикского языка на протяжении десятилетий” [23, с. 150].

Терминология гистологии английского языка обладает своими особенностями. Большинство терминов гистологии имеют латинское и греческое происхождение. Например, Histology (гистология), Epithelium (эпителий), Cytoplasm (цитоплазма), Endoplasmic reticulum (эндоплазматическая сеть) и т. д.

Сегодня все еще продолжается формирование терминологии гистологии в таджикском языке. Многие термины в терминологии гистологии в таджикском языке применяются в латинской форме.

Многие гистологические термины в английском языке имеют греческие и латинские корни. При формировании терминологии гистологии применяются латинские и греческие терминологические элементы.

Отмечается, что со временем терминология гистологии развивалась и совершенствовалась в соответствии с новыми открытиями и научно-техническими достижениями. Термины гистологии имеют свои специфические особенности, обеспечивающие точность и однозначность понятийных связей в данной сфере.

Особенность терминов гистологии, прежде всего, заключается в их точности и конкретности. Они точно и конкретно определяют структуру, клетки и процессы, которые изучаются в рамках гистологии. Например, термины **“эндоплазматический ретикулум” (endoplasmic reticulum)**, **“голографическое окрашивание” (holographic staining, holographic staining technique)**, **“лизосомы” (lysosomes)**, **“рефлекторная дуга” (reflex arc)** обозначают конкретные структуры или процессы в клетке [16, с. 115].

Другой особенностью терминов гистологии является их латино-греческое происхождение. Было выявлено, что лингвистические корни латинского и греческого языков играют немаловажную роль в гистологии, так как именно они обеспечивают точность и единообразие значений терминов для определения тканей и клеток. Первые исследования в области гистологии проводились учёными, которые хорошо знали и латинский язык, и греческий язык. Например, слово **«эпителиальный»** связано с греческой основой, от которой произошло понятие **«эпителий» – epithelium**.

В гистологии важно, чтобы термин не просто называл ткань, а сразу помогал понять её особенности. Поэтому классификация здесь имеет большое значение. Так, выражения **«многослойный плоский эпителий - stratified squamous epithelium»** и **«простой кубический эпителий - simple cuboidal**

epithelium» уже сами показывают, о какой ткани идёт речь: сколько в ней слоёв и какую форму имеют клетки.

Поэтому терминология гистологии имеет свойственные особенности, отличительные понимания описываемого понятия, процесса или явления. Специфика терминологии гистологии проявляется в её правильности, универсальности и стандартизованности. Такие термины обычно представляют собой особый набор лексических единиц для описания тканей, клеток и связанных с ними процессов.

На определённых исторических этапах, на основе определённых открытий в области медицины, особенно в области гистологии, были созданы новые термины, и состав гистологической терминологии был дополнен и обогащён.

Во второй главе **«Семантические аспекты терминологии гистологии в таджикском и английском языках»** раскрывается сущность полисемии, синонимии, омонимии и антонимии как языковых единиц в терминологии гистологии.

В первом параграфе второй главы **«Полисемия и синонимия как семантические явления в терминологии гистологии»** анализируются семантические особенности терминов гистологии в таджикском и английском языках.

Выявлено, что в рамках современной лингвистики одним из актуальных вопросов является наличие полисемии и синонимии в научной терминологии. В различных областях, в том числе и в гистологии, использование этих явлений находится в центре внимания лингвистов.

Полисемия в лингвистике рассматривается как явление, при котором одно слово имеет несколько взаимосвязанных значений. Формирование терминологической классификации таких терминов происходит за счёт полисемии – многозначности слов, терминологизации, создания метафорических и метонимических значений. Противоположным этому явлению является моносемия,

согласно которой лексическая единица обладает лишь одним значением, что, однако, не характерно для большинства слов. В терминологии, где моносемия широко распространена и особенно поддерживается, она всё же не имеет устойчивого положения.

В таджикском языке многозначные слова занимают важное место. Большинство слов таджикского языка являются многозначными, а возникновение различных значений связано с изменениями и преобразованиями в социально-политической структуре общества. Таджикский лингвист М. Мухаммадиев отмечает, что “полисемия, или многозначность слова, считается одним из важных способов обогащения и расширения лексического состава языка” [11, с. 10].

В таджикском языке различные аспекты многозначности слова были рассмотрены в исследованиях А. Муминова, Х. Маджидова, М. Мухаммадиева, Д. Ходжаева, Ш. Каримова, А. Хасанзода, Ш. Кабирова и других. Например, таджикский исследователь Х. Маджидов считает, что порождение новых значений в языке бесконечно, и в этом процессе выражается сущность логической закономерности между словами и явлениями реальной жизни. В современных условиях “при описании семантического состояния значений слова целесообразно выделять первое значение – основное, и другие значения – производные. Производные значения являются логическим продолжением основного значения. В них отражаются различные признаки основного значения, его разные стороны и отличительные характеристики. Именно через эти особенности раскрывается связь между разными значениями многозначного слова” [9, с. 50].

Если одна лексическая единица передаёт несколько значений, её рассматривают как совокупность связанных между собой смысловых форм. Многие слова, которые широко употребляются в повседневной речи, со временем приобретают дополнительные значения. Появление полисемии обычно связано с необходимостью назвать новый предмет или понятие.

При этом новое значение не возникает случайно: оно формируется на основе уже существующего смысла слова, постепенно изменяясь, расширяясь и приспосабливаясь к новым условиям употребления.

Анализ показывает, что по вопросу полисемии терминов в науке нет единого мнения. Во-первых, авторы не признают возможность многозначности в терминологии. Они отмечают, что термин является видоизмененным словом, считается частью терминологической системы и, соответственно, обладает важными особенностями систематического выражения специфического понятия и отличается от других понятий системы. Российский исследователь Е.Н. Толикина отмечает, что «в терминологической системе, в соответствии с общими семантическими законами, связь с омонимией и полисемией в значительной степени исключена (один символ - одно значение)» [20, с. 53].

В гистологии полисемия возникает на основе сходства структуры или функции тканей, клеток или органов, что может привести к многозначности в их наименовании и классификации. Например, термин *«ядро»* – *«core»* – может употребляться в разных значениях. В одном случае речь идёт о *ядре клетки* – *cell nucleus*, в другом – о *ядрах тканей* – *tissue nuclei*.

Со временем значение некоторых терминов расширяется, и это приводит к междотраслевой полисемии. Так, термин *«конденсация»* – *«condensation»* – в гистологии может обозначать уплотнение вещества или повышение плотности ткани. В биологии этот же термин часто связывается с конденсацией хромосом во время деления клетки.

В гистологической терминологии встречаются термины, которые внутри этой области могут иметь несколько близких, но не полностью одинаковых значений. Например, *«пролиферация»* – *«proliferation»* – может означать а) активное деление клеток и образование новых клеточных элементов; б) усиленная клеточная активность при восстановлении ткани

после повреждения; «**экссудация**» – «**exudation**»: а) процесс выхода жидкости из сосудов; б) выделение воспалительного экссудата из капилляров при воспалительной реакции.

Таким образом, в гистологии многозначность возникает из-за того, что один и тот же термин в разных научных школах может объясняться по-разному. Для этой области такая неточность особенно нежелательна, поскольку она касается описания тканей, их строения и функций. Размытое значение усложняет понимание материала и может привести к разным толкованиям.

В таджикском языкознании вопросам синонимии также уделяется серьёзное внимание. Отдельные стороны этого явления рассматривались в работах М. Мухаммадиева, Р. Гаффорова, Х. Маджидова, М. Касымовой, Д. Ходжаева, Т. Шокирова, М. Саломова и других исследователей.

Наличие синонимов в языке помогает точнее и выразительнее передавать мысль. Учитывая эту особенность, таджикский лингвист С. Мухаммадиев отмечает: «Синонимы – это слова с разными корнями, но с одинаковыми значениями, способствующие обогащению и расширению лексического состава языка. Синонимы применяются во избежание повторного использования одного слова. Применение различных форм выражения способствует точному и ясному изложению мысли» [12, с. 79].

В гистологии также наблюдается применение определённого количества синонимов. Например: термины «**эпителий**» – **Epithelium** и «**эпителиальные ткани**» – **Epithelial tissues** применяются для обозначения тканей, которые покрывают внешние и внутренние поверхности тела; «**волокнистая ткань**» – **fibrous tissue** и «**соединительная ткань**» – **connective tissue** применяются для обозначения тканей, которые обеспечивают опорные и соединительные структуры; «**хрящ**» – «**cartilage**» и «**костная ткань**» – «**bone tissue**» относятся к соединительным тканям, хотя и различаются по структуре и функции.

Причинами появления синонимов в терминологии также являются случаи создания терминов-эпонимов, которые основаны на характеристиках, связанных с именами учёных. Например, **“клетки Шванна – Schwann cells”** (в честь немецкого учёного Теодора Шванна) и **“нейролеммоциты – neurolemmocytes”** – клетки нервной системы являются синонимами; **“клетки Тюбингера – Tübingen cells”** (в честь немецкого анатома Людвиг Шлейденауэра фон Тюбингена) и **“клетки Шванна – Schwann cells”**, а также **«нейролеммоциты – neurolemmocytes»** – синонимы нервных клеток; **«мальпигиевые тельца – malpighian corpuscles»** (в честь итальянского анатома Марчелло Мальпиги) и **«рефлексные тельца»** являются синонимами.

Итак, на основе сопоставления синонимов английского и таджикского языков, используемых в гистологии, пришли к выводу, что, хотя синонимия непринята в технических текстах, включая гистологию, и создаёт проблемы при интерпретации, в современных условиях большое количество синонимичных слов широко используется в таджикском и английском языках.

Во втором подразделе второй главы **“Особенности омонимии и ее влияние на правильное понимание гистологической терминологии”** подробно обсуждаются и анализируются различные вопросы омонимов в гистологической терминологии.

Омонимы – одно из интересных лингвистических явлений, встречающихся во всех языках. Это слова, имеющие одинаковую форму и произношение, но совершенно различное значение. Иными словами, омонимы – это лексические единицы, совпадающие на графическом и фонетическом уровнях, но отличающиеся друг от друга на семантическом уровне, то есть по значению.

Омонимы происходят от греческих слов *homos* – одинаковый и *onoma* – имя и обозначают слова с разными значениями. Таким образом, **“омонимы – это слова, имеющие**

одинаковую и подобную форму и выражающие разные значения” [11, с. 36].

В результате развития языка возникают события и явления, способствующие появлению большого количества омонимов. В результате исторической эволюции языка и постепенных изменений в фонетической системе многие слова, которые в прошлом имели различное произношение и отчетливые звуковые модели, со временем приобрели схожее или даже идентичное произношение. Такое звуковое сходство, возникшее независимо от первоначального значения слов, послужило основой для возникновения и распространения омонимов в языке. То есть слова, которые ранее принадлежали к независимым лексическим группам и не имели семантической связи друг с другом, в результате фонетических изменений стали близки по форме и теперь воспринимаются как омонимы.

В результате исторической эволюции языка и постепенных изменений в фонетической системе многие слова, которые ранее имели различное произношение и отличительную звуковую форму, со временем стали похожими или даже приобрели одинаковое произношение. Таким образом, фонетика является одним из важных естественных факторов формирования омонимов и в исторической лингвистике известна как “случайные омонимы”.

Другим источником появления омонимов является заимствование. Заимствованные слова могут звучать и писаться похоже на уже существующие слова в языке, но иметь совершенно другое значение. Таким образом, заимствованные слова из иностранного языка, которые по звучанию совпадают с существующими словами, но выражают другой смысл, могут привести к появлению новых омонимов.

Сокращение или аббревиатура сложных слов и выражений является одним из активных процессов совершенствования словарного состава в современное время. В результате сокращения появляются новые слова, которые могут по звучанию подходить к уже существующим словам. В том случае,

когда сокращённое слово приобретает одинаковую звуковую форму с другим словом языка, но при этом их значения полностью различаются, возникает омонимия.

Такие омонимы могут вызывать семантическое недопонимание в письменной или официальной коммуникации. Такая ситуация наблюдается в языках с большим количеством сокращённых профессиональных, административных и технических терминов. Поэтому сокращения в контексте развития науки и техники считаются одним из важных источников возникновения омонимов.

К.Я. Авербух считает, что “возникновению омонимичных терминов в основном способствуют три фактора:

- действие единиц с одинаковым произношением и чтением, но с разными значениями в рамках отдельных терминологических систем;

- введение термина в другую терминологическую систему на основе его переносного использования;

- наличие идентичных номенклатур, выражающих разные понятия в разных специализированных языках” [1, с. 39]. В терминологии гистологии существуют омонимы, возникшие на основе этих трех факторов.

В гистологии омонимы используются в ограниченной степени, например: **erosion 1.** - в области геологии: размывание почвы дождём, водой и т.д., эрозия, **erosion 2.** – в медицине: разрушение тканей организма; **cancer 1.** – в области зоологии: рак; **cancer 2.** – в области медицины: раковое поражение тканей (саркома) рак; **cancer 3.** – в области биологии: опухоль, глаза.

Семантическое средство создания терминов, основанное на метафорическом переносе, является постоянным и необходимым источником пополнения терминологического словаря в гистологии. В гистологической терминологии таджикского и английского языков метафора широко используется, и в этом отношении между этими языками не наблюдается существенных различий.

Таким образом, анализ показывает, что в терминологии гистологии в английском и таджикском языках используется метонимический сдвиг значения. Важно отметить, что в таджикском переводе такого термина в основном используется таджикский эквивалент. То есть это означает, что в случае перевода метонимический сдвиг термина сохраняется.

Семантическое терминообразование является одним из источников пополнения системы гистологических терминов, что особенно отчётливо проявляется при метафорическом переносе значения, однако в целом семантические способы образования терминов не считаются приоритетными в английской гистологической терминологии.

Таким образом, как в таджикском, так и в английском языке лексический состав обогащается на основе заимствования слов. В гистологии в обоих языках наблюдаются заимствования латинских и греческих слов, что показывает о сходстве заимствования в таджикском и английском языках. Некоторые греческие и латинские слова, которые были введены в английский язык, приобрели международный характер, а затем вошли в таджикский язык.

В третьем параграфе второй главы **«Проявление противоположности и способы её выражения в терминологии гистологии»** рассматриваются проблемы выражения противоположного значения в терминах гистологии.

Отмечается, что антонимы занимают важное место в лексике любого языка. Антонимы помогают не просто назвать разные явления, а показать их контраст: близкое и далёкое, простое и сложное, общее и частное.

Их значение особенно заметно в тексте. С помощью антонимов мысль становится точнее, сравнение – выразительнее, а смысловые связи понятнее. Они помогают лучше раскрыть признак предмета, явления или процесса.

В современной лингвистике антонимия изучается довольно широко, однако по ряду вопросов единого мнения пока нет. Это касается границ антонимов, различия между

языковыми и контекстуальными противопоставлениями, а также общих и частных признаков антонимических пар. Поэтому можно отметить, что антонимия является одним из наиболее спорных явлений в современной лингвистике.

Противоположность значения является основным признаком антонимов. “Само слово антоним происходит от греческого языка и означает противоположное имя” [1, с. 26].

Противопоставление называется пропорциональным, потому что в таких отношениях могут возникнуть только слова, входящие в одну и ту же лексико-грамматическую парадигму и выражающие логически совместимые явления. Основой для противопоставления таких слов является общий для них признак, классифицирующий качественно различные характеристики.

Исследователи и лингвисты высказывают различные точки зрения по поводу антонимов. Таджикские языковеды, такие как Р. Гаффоров, Х. Маджидов, Х. Талбакова, К. Тохирова и другие, занимались изучением антонимов и предложили различные классификации этих лексических единиц. Например, известный таджикский лингвист К. Тохирова определяет антонимы как “слова, выражающие противоположные значения” [21, с. 20].

Другой таджикский лингвист, М. Мухаммадиев, рассматривает антонимы как “важную лексическую категорию и делит их на семь групп по субъекту и значению: знаки, состояния и способности человека; природные явления; названия времени и сезонов; площадь, размер и мера; отношение, чувства и состояние человека; качество и характеристики объекта с точки зрения вкуса и аромата; объем, количество и качество объекта” [10, с. 31].

В таджикском языке антонимы образуются с использованием различных средств и способов, включая употребление слов с противоположным значением, приставок и изменения корней слов. Одним из распространённых способов образования антонимов является присоединение приставок к словам. В этом отношении можно отметить такие приставки,

как не-, но-, бе-, ғайри- и другие. Например: доно -нодон, боғайрат - беғайрат, қаноатбахш - ғайриқаноатбахш, тақдир - бетакдир и другие.

В английском языке антонимы образуются с помощью различных способов и средств. Одним из наиболее распространённых является присоединение приставок к словам. В этом отношении особенно часто используются такие приставки, как **un-, in-, dis-, non-** и другие. Например: **happy – unhappy, comfortable – uncomfortable, ability – inability, complete – incomplete, advantage – disadvantage, respect – disrespect, profit – non-profit, toxic – non-toxic** и другие.

Анализ показывает, что как в таджикском, так и в английском языках способы и средства образования антонимов во многом совпадают, и в этом отношении существенных различий не наблюдается.

Антонимы в терминологии гистологии представляют собой пары терминов, обозначающих противоположные понятия и явления в области изучения клеток и их структуры. Следует отметить, что такие антонимы играют важную роль в классификации биологических процессов, различении типов клеток и определении их основных функций в организме. Например: эпителий – **epithelium** и мезенхима – **mesenchyme**; бофтаи нахдор - **fibrous tissue** и бофтаи мушакҳои ҳамвор - **smooth muscle tissue**; тағояк - **cartilage** и бофтаи устухон - **bone tissue**; ҳуҷайраҳои сурхи хун – **erythrocytes** и ҳуҷайраҳои сафеди хун – **leukocytes**; сатҳи апиқалӣ - **apical surface** и сатҳи базавӣ - **basal surface**; адипоситҳо – **adipocytes** и ҳуҷайраҳои чарбӣ - **fat cells**; бофтаи асаб - **nervous tissue** и бофтаи мушак - **muscle tissue** и др.

Одним из распространённых способов образования терминов в гистологической терминологии в английском и таджикском языках является использование **приставок (префиксов)**. В этом отношении можно особо отметить следующие префиксы:

Префикс **un-** используется для выражения отрицания, отсутствия признака или явления, например, **таффрикадошта – differentiated** ва **бетафрика – undifferentiated**; **ботартиб – organized** ва **бетартиб – unorganized**; **махсус, тахассусй – specialized** ва **ғайритахассусй, умумй – unspecialized**; **эйтинокунй – responsive** ва **безэтиной – unresponsive**; **хавасмандгардида – stimulated** ва **беҳавасмандй – unstimulated**; **тағйирёфта – altered** ва **бетағйир – unaltered**.

Префикс **non-**: **рагдор – vascular** ва **бераг – nonvascular**; **воридшавй – invasive** ва **вориднашавй – noninvasive**; **васеъшаванда – distensible** ва **васеънашаванда – nondistensible**; **ҳаракаткунанда – motile** ва **ҳаракатнакунанда – nonmotile**; **гузаранда – permeable** ва **нагузаранда – nonpermeable**; **амалкунанда – functional** ва **амалнакунанда – nonfunctional**.

Префикс **anti-**: **оксидант – oxidant** ва **зиддиоксидант – antioxidant**; **бактериалй – bacterial** ва **зиддибактериалй – antibacterial**; **микробй – microbial** ва **зиддимикробй – antimicrobial**; **вирусй – viral** ва **зиддивирусй – antiviral**; **занбуруғй – fungal** ва **ғайризанбуруғй – antifungal**; **саратон – cancer** ва **зиддисаратонй – anticancer**.

Префикс **dis-**: **муташаккил – organized** ва **номуташаккил – disorganized**; **алоқаманд – connected** ва **чудогардида – disconnected**; **пайвастшавй – jointed** ва **кандашавй – disjointed**; **якчояшуда – integrated** ва **дуршуда – disintegrated**; **мутаносиб – proportionate** ва **номутаносиб – disproportionate**; **батартиб – ordered** ва **бетартиб – disordered** и другие.

Префикс **im-**: **болиғ – mature** ва **ноболиғ – immature**; **гузаранда – permeable** ва **нагузаранда – impermeable**; **ҳаракаткунанда – mobile** ва **ҳаракатнакунанда – immobile**; **мукаммал – perfect** ва **номукаммал – imperfect**; **тавозуннок – balanced** ва **нотавозун – imbalanced**; **фаъол – active** ва **ғайрифаъол – inactive** и другие.

Префикс **in-**: **фаъол** – **active** ва **гайрифаъол** – **inactive**; **пурра** – **complete** ва **нопурра** – **incomplete**; **чандирӣ** – **flexible** ва **гайричандирӣ** – **inflexible**; **самаранок** – **efficient** ва **гайрисамаранок** – **inefficient**; **дақиқ** – **accurate** ва **нодақиқ** – **inaccurate**; **кофӣ** – **adequate** ва **нокофӣ** – **inadequate** и другие.

Таким образом, в гистологии антонимия выражается различными способами и средствами, среди которых важную роль играет использование префиксов, антонимов и замена корня слова. Анализы показывают, что эти средства образования антонимов широко используются как в таджикском, так и в английском языках.

Антонимы – это распространенное явление, наблюдаемое в различных языках и играющее важную роль в речевой деятельности, то есть они являются основным средством выражения противоположности, контраста внутри явления, качества, особенности, процесса, времени, отношения, места и т. д. Семантической основой антонимии является противоположность, которая включена в лексическое значение соотносительных слов. Традиционно антонимами считаются слова одной и той же части речи, пропорционально противопоставленные друг другу.

В третьей главе **“Структурные аспекты терминологии гистологии в таджикском и английском языках”** раскрывается состав терминов гистологии с точки зрения морфологии и синтаксиса, а также аббревиация в терминологии гистологии.

В первом параграфе третьей главы **“Классификация и особенности простых и сложных терминов в терминологии гистологии”** раскрывается структура терминов гистологии с точки зрения морфологии и синтаксиса.

Отмечается, что морфологическая структура терминов является одним из важных вопросов современных исследований в рамках языкознания. Строение и внутренняя структура слов изучаются в рамках морфологии, которая играет ключевую роль в анализе терминов. Выделяются простые, сложные или

составные формы терминов. В рамках морфологического анализа определяются корень, префикс, суффикс и другие структурные элементы термина. Изучение и анализ морфологической структуры терминов имеют особое значение для понимания значения термина и правильного построения термина.

В рамках морфологического анализа определяется структура и форма слов, принадлежность слов к частям речи. Слова подвергаются анализу по таким грамматическим признакам, как число, лицо и время. При морфологическом анализе существительные делятся на единственное и множественное число. Глагол анализируется по времени, лицу и способу совершения действия. Прилагательное помогает назвать признак предмета, поэтому при разборе слова оно имеет особое значение.

Морфологический анализ показывает, из каких частей состоит слово: где его основа, приставка или суффикс. Такой разбор помогает точнее понять смысл слова и правильно использовать его в речи и письме. Поэтому он важен для глубокого изучения языка и развития языковых навыков.

Слова в языке появляются не случайно. Они создаются на основе уже существующих слов, устойчивых моделей и словосочетаний, подчиняясь внутренним правилам языка. Благодаря словообразованию словарный состав постоянно обновляется и становится богаче. Именно через этот процесс язык получает новые единицы для выражения разных предметов, явлений и понятий.

В гистологии термины, образованные из греко-латинских терминологических элементов, способствуют пониманию сущности и характера процессов возникновения и развития заболеваний, а также объяснению структуры тканей и клеток. Чаще всего такие термины представлены именами существительными. Например: **деламинация** – **delaminatio** (*de* – удаление, устранение, удалять, движение сверху вниз, завершение действия + *lamina* – слой – кабат); **жжение губ** –

cheiloschisis (*cheilos* – губ + *schisis* – трескаться); **апоневроз** – **aponeurosis** (*apo* – от, далеко + *neuron*, который первоначально означал сосуд и след, а затем использовался в значение нерва); **остеонектин** – **osteonectinum** (*osteo* – кость + *nexus* – связь); **хондронектин** – **chondronectinum** (*chondros* – хрящ, прыщик, пузырьёк + *nexus* – связь) и др.

Простые термины имеют одну основу и часто становятся отправной точкой для образования новых слов.

Словосложение – это способ образования термина, при котором в одном слове соединяются две или несколько основ.

Таким образом, простые гистологические термины в таджикском и английском языках чаще всего обозначают одни и те же научные понятия, различие между ними проявляется главным образом в форме слова, произношении и источнике происхождения. Для таджикского языка характерно приспособление термина к собственной языковой системе, иногда с его упрощением, тогда как в английском языке чаще сохраняется международный облик термина.

Важную роль в пополнении гистологической терминологии играют и синтаксические способы образования.

В гистологии многие сложные термины строятся не одним словом, а сочетанием нескольких компонентов. Так удобнее передать признаки клеток, тканей и биологических процессов: что именно описывается, к какому типу относится и какую функцию выполняет.

В таджикском языке такие термины также часто образуются синтаксическим путём. Они состоят из двух и более слов и помогают точнее назвать отдельные виды клеток, тканей и процессов, не нарушая логики научного описания.

Во втором подразделе третьей главы – **«Роль и особенности использования сокращений в терминологии гистологии»** рассматривается применение сокращённых форм в гистологической терминологии. Подчёркивается, что сокращение является одним из действенных способов пополнения словарного состава языка. В разных научных

областях широко используются краткие формы терминов, поскольку они позволяют передавать большой объём информации более компактно. В гистологии такие сокращения помогают сделать научный текст удобнее, точнее и менее перегруженным.

Аббревиация представляет собой способ сокращения названий предметов, явлений и понятий и относится к продуктивным средствам пополнения лексики. В последние десятилетия сокращённые слова особенно активно используются в разных языках. Сокращения прочно вошли в разные виды речи – от научной и профессиональной до обычной повседневной. Их используют тогда, когда нужно избежать громоздких названий и сделать высказывание более кратким.

Анализы показывают, что в таджикском и английском языках многие термины создаются через сочетание нескольких слов. Это позволяет точнее назвать признак, свойство или само содержание научного понятия. В частности, в медицине и научно-технических областях такая точность особенно важна. Здесь термин должен сразу передавать нужный смысл и не оставлять места для двоякого понимания. Благодаря этому описание становится понятнее, а обмен научной информацией легче.

В то же время длинные термины не всегда удобны. Если в тексте их слишком много, он становится перегруженным, и читателю труднее быстро уловить основную мысль.

Такая трудность особенно заметна в учебном процессе. Студенты и школьники не всегда сразу понимают сложные терминологические сочетания и могут испытывать затруднения при их употреблении. В научном и профессиональном общении тоже важны краткость и ясность, поэтому слишком длинные термины могут затруднять передачу информации.

Именно поэтому наряду со сложными терминами нужны сокращения. Они делают научную речь проще, помогают быстрее обмениваться информацией и удобны как в обучении, так и в исследовательской работе.

Сокращения давно стали привычной частью научной и специальной литературы. Они помогают передавать длинные и сложные названия короче, не теряя при этом основного смысла. Благодаря этому научный текст становится компактнее, а обмен информацией быстрее и удобнее.

Особенно активно сокращения используются в современном английском языке. На эту особенность обращал внимание О. Есперсен. Он отмечал, что «сокращённые формы есть и в других языках, но в английском они встречаются особенно часто и стали одной из заметных черт его современного развития» [24, с. 550].

В таджикском языке в основном термины гистологии, происходящие из латинского или греческого языков и заимствованные в таджикскую медицинскую лексику, также используются в сокращённой форме. Однако в таких случаях следует отметить, что подобные аббревиатуры преимущественно пишутся латинскими буквами, например: **N**–нейрон; **F**–фибробласт; **A**–адипосит; **M**–миосит; **O**–остеосит и другие.

На основе анализа различных исследований, посвящённых вопросу аббревиатур, можно выделить различные способы и средства их образования. В большинстве случаев для сокращения термина выбираются первые и последние буквы, средние буквы, важные буквы, слоги или соответствующие звуки.

– аббревиатура на основе выбора первой буквы однокоренного термина: построение аббревиатуры на основе первых букв однокомпонентных терминов в гистологии считается нестандартной практикой, так как может привести к непониманию и неоднозначности. Тем не менее, для учебных и вспомогательных целей можно привести несколько примеров, которые в научной практике используются крайне редко. Например: **N**–**neuron** – нейрон; **C** - **chondrocyte** – хондроцит; **F**–**fibroblast** – фибробласт; **A**–**adipocyte** – адипоцит; **M**–**myocyte** –

миоцит; **O**–osteocyte – остеоцит; **L**– lymphocyte – лимфоцит и другие;

– аббревиатуры на основе первых букв компонентов термина, состоящего из нескольких слов: такие аббревиатуры в гистологии широко используются для упрощения сложных и длинных терминов, а также для сокращения текста. Например: **IF**– immunofluorescence – иммунофлуоресценция; **ICC**– immunocytochemistry – иммуноцитохимия; **IHC**– immunohistochemistry – иммуногистохимия; **TEM**– Transmission Electron Microscopy – трансмиссионная электронная микроскопия; **EM**–Electron Microscopy – электронная микроскопия и другие.

– аббревиатуры, образованные из первых букв элементов термина, который считается сложным словом: анализ показывает, что такой способ в гистологии используется не очень широко. Например: **GAG**–Glycosaminoglycan – гликозаминогликан и другие;

– первая часть термина, например: **hist** – histology–гистология; **cyt** – cytoplasm – цитоплазма; **nuc** – nucleus – ядро; **mito** – mitochondria – митохондрия; **lys** – lysosome –лизосома; **chloro** – chloroplast – хлоропласт и другие.

Таким образом, можно отметить, что в гистологии из-за наличия сложных и трудных терминов аббревиатуры широко используются. Анализы показывают, что как в таджикском, так и в английском языках применяются все существующие в этих языках средства образования аббревиатур.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключении диссертации подведены итоги работы и определены направления для дальнейших исследований.

Таким образом, в результате исследования было установлено, что терминология гистологии является одной из специализированных частей лексики и классифицируется по семантическим, морфологическим и структурным признакам. Терминология гистологии состоит из специальных терминов, которые используются для описания структурных особенностей тканей. Термины, которые используются в гистологии, играют важную роль в точной и однозначной передаче понятий и явлений.

В данной работе раскрыты особенности терминологии гистологии в таджикском и английском языках, что облегчит процесс обучения студентов и специалистов в этой области. Это будет способствовать разработке эффективных учебных материалов, словарей и справочников, которые сделают обучение доступным и качественным. На основе изучения данной темы автор в целом пришел к следующим выводам:

На основе изучения данной темы автор в целом пришел к следующим выводам:

1. Термин занимает важное место в науке, несет в себе специфическую информацию и помогает в понимании и восприятии явлений и событий, характерных для конкретной области. Поскольку термин используется во всех областях науки, он изучался и обсуждался представителями различных наук [1-А].

2. В науке до сих пор не существует единого и общепринятого определения “термина”. На основе рассмотрения отдельных аспектов термина лингвисты и ученые предложили собственные определения “термина” [6-А].

3. Термин – это лексическая единица языка, применяемая для специальных целей, выражающая общие понятия в конкретной теоретической области, сфере знания или деятельности человека. Терминология, являясь важным

фактором развития науки и техники, отражает систему объективных знаний о мире. Научное определение – это краткое выражение сущности предмета или явления, поэтому охватывает только существенные признаки предмета или явления. Терминология является специальной частью словаря, включающей слова и словосочетания, которые обозначают предметы и явления в различных областях профессиональной деятельности человека. Эти специальные слова и словосочетания также применяются в общеупотребительной лексике [6-А].

4. Терминологическая система – это совокупность знаков в конкретной области знаний и деятельности человека, удовлетворяющая коммуникативным требованиям к системе понятий той области. Терминосистема – это упорядоченная совокупность терминов, выявленных на основе категориальной и концептуальной информации с учетом логико-понятийных, когнитивно-языковых, рациональных терминологических требований [8-А].

5. Исследование теоретических основ термина, способов создания новых терминов продолжается давно, но до сих пор остаётся множество нерешенных вопросов в данной области, которые требуют особого внимания. Относительно существующих теоретических проблем терминов и терминологии выдвинуты различные мнения, что в определённой степени усложнило и затруднило понимание сути вопроса [2-А].

6. Термины выполняют номинативную, диагностическую, прогностическую, моделирующую и систематизирующую функцию. Выполнение функций терминов связано с получением, обработкой, хранением и переводом специализированных знаний, которые отражаются в содержании термина. Вопрос точности термина также остаётся предметом обсуждения. Точность термина, прежде всего, зависит от точности его употребления.

7. Термины и терминология гистологии неразрывно связаны с развитием самой гистологии. На отдельных исторических этапах на основе определённых открытий в области медицины, особенно в рамках гистологии, формировались новые термины, что способствовало пополнению и обогащению терминологического состава данной науки. Развитие молекулярной биологии и генетики привело к появлению новых методов и понятий, которые нашли отражение в терминологии гистологии. В гистологии термины используются для точного и конкретного обозначения структур, клеток и процессов, которые изучаются. Большинство терминов, применяемых в современной гистологии, представляют собой латинские или латинизированные греческие слова [1-А].

8. В отношении полисемии терминов сформировались два противоположных взгляда. Первый – это исследователи, которые полностью отрицают существование полисемии в терминологии. Второй – учёные, которые не отвергают полисемию терминов. Полисемия также имеет место в терминологии гистологии. В гистологии полисемия терминов проявляется в тех случаях, когда один и тот же термин в рамках данной научной области может иметь несколько значений или классификаций. В гистологии полисемия чаще всего появляется тогда, когда ткани, клетки или органы имеют сходство в строении либо выполняют близкие функции. Из-за этого один термин может получать несколько значений и по-разному использоваться при описании и классификации [13-А].

9. Синонимы не всегда полностью совпадают по значению. Они могут различаться точностью, оттенком смысла, стилем употребления и выразительностью. В одних случаях такие слова почти взаимозаменяемы, в других между ними сохраняется тонкая разница. Наряду с международными терминами латинского и греческого происхождения в гистологии появились и их синонимические варианты. Многие из них также образованы на основе греческих или латинских элементов [13-А].

10. Омонимами называются слова или словосочетания, которые совпадают по звучанию или написанию, но различаются по значению, а иногда и по происхождению. Омонимы появляются в результате эволюции языка, когда разные слова и словосочетания со временем произносятся одинаково, что связано с изменениями в звучании или фонетическим сходством. В терминологии гистологии таджикского и английского языков присутствует омонимия, что может вызвать трудности в понимании некоторых гистологических процессов и явлений [13-А].

11. В терминологии гистологии таджикского и английского языков применяется метафора, в этом аспекте между языками не существует существенных различий. Метонимия – это переход наименования с одного предмета или класса предметов на другой предмет или класс, находящихся с ним в смежности или вовлечённости. Такой перенос осуществляется на основе временных, пространственных характеристик или причинно-следственных связей [2-А].

12. Антонимия – это универсальное языковое явление, которое наблюдается в различных языках и играет важную роль в речевой деятельности. Она служит основным средством выражения противоположности, контраста внутри одного явления, признака, свойства, процесса, времени, отношения, места и других категорий. Семантической основой антонимии является противоположность, которая входит в лексическое значение соответствующих слов. По традиции антонимами считаются слова одной части речи, находящиеся в соотнесённой антонимической оппозиции друг к другу [13-А].

13. В английском языке антонимы образуются с помощью различных способов и средств. Одним из наиболее распространённых является присоединение приставок к словам. В таджикском языке, как и в других языках, антонимы используются для выражения противоположного значения и могут быть как простыми, так и составными словами. В таджикском языке антонимы формируются с использованием

различных средств, включая употребление слов с противоположным значением, использование приставок и изменение корня слова.

14. В терминологической системе наряду с однословными терминами также используются многокомпонентные термины. Однословные термины делятся на простые (корневые), производные (аффиксальные) и сложные. Простые однословные термины состоят из корня и служат основой для образования новых терминов. Анализ терминов гистологии в английском языке показал, что среди них также присутствуют простые однословные термины.

15. Перевод простых однословных терминов гистологии с английского языка на таджикский не всегда оказывается точным, то есть если в английском языке термин является простым, то в таджикском языке он не всегда сохраняет такую же структуру [8-А].

16. Определить точное количество простых терминов в гистологии невозможно, поскольку научный язык постоянно развивается, и появляются новые термины. В гистологической терминологии также много производных терминов. Как в таджикском, так и в английском языках используются аффиксальные средства образования сложных терминов. Суффиксы позволяют уточнять значение слова, выражать процессы, особенности, принадлежность к определённой группе тканей и клеток [6-А].

17. В таджикском языке, как и в английском, большое количество гистологических терминов образовано с помощью суффиксов. Однако в таджикском языке использование суффиксов при создании гистологических терминов ограничено. В этой области используются латинские и греческие суффиксы, которые заимствованы вместе с медицинскими терминами в таджикский язык и применяются в данной сфере.

18. Аббревиатура – это процесс свободного сокращения названий объектов и одно из продуктивных средств обогащения лексической системы языка. Объективным доказательством

возросшей роли и доли аббревиатур в современных языках за последние десятилетия является появление большого числа общих и специальных словарей аббревиатур, количество которых в последние годы значительно увеличилось. Изучение сокращённых лексических единиц является важной особенностью. Во многих случаях в развитии лексико-семантической стороны этих единиц появляются модели, которые известны из анализа развития полных форм, то есть из общих закономерностей развития словаря.

19. В таджикском языке в основном используются сокращения терминов гистологии, которые имеют латинское или греческое происхождение и были заимствованы в таджикский медицинский язык. Однако в таких случаях можно отметить, что подобные сокращения обычно пишутся латинскими буквами [6-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

В таджикском языкознании структурно-семантический анализ терминологии гистологии в таджикском и английском языках до настоящего времени не проводилось отдельно. В связи с этим предлагаются следующие научные рекомендации по проведению исследования.

1. Материалы данного исследования можно широко использовать при изучении текстов по гистологии, изучении теоретических аспектов в лингвистических дисциплинах, в подготовке дипломных и курсовых работ, а также при составлении медицинских словарей.

2. Данное исследование может служить теоретической основой для изучения терминологии различных областей медицины. В этом направлении рассмотренные в исследовании вопросы могут выступать в качестве руководства.

3. Материалы исследования можно применить при разработке учебных пособий и в изучении различных аспектов терминологии и терминологических систем.

4. Диссертационное исследование может заложить основу для изучения и рассмотрения вопросов формирования и развития особенностей и видов лексической семантики, а также интерпретации лексического значения.

5. Результаты и выводы исследования могут быть использованы в качестве теоретического материала при изучении лингвистических особенностей языкового материала, его типов, лексико-тематической классификации.

6. Данный материал может быть использован при разработке учебных пособий по лингвистике.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Авербух, К.Я. Терминологическая вариантность: теоретический и прикладной аспекты [Текст] / К.Я. Авербух // Вопросы языкознания. – М., 1986. – № 6. – С. 38-49.
2. Аҳадов, М. Мафҳуми маҷоз ва киноя дар лексографияи тоҷик [Матн] / М. Аҳадов // Забоншиносии тоҷик. – Душанбе, 1980. – С. 31-39.
3. Большая советская энциклопедия [Текст] / Под ред. Прохорова А.М.; Байбакова Н.К.; Благонравов, А.А. – М.: Советская Энциклопедия; Издание 3-е., 1975. -590 с.
4. Борхунова, Е.Н. Цитология и общая гистология [Текст] / Е.Н. Борхунова. – СПб.: Издательство “Лань”, 2017. - 144 с.
5. Гринев, С.В. Введение в терминоведение [Текст] / С.В. Гринев. – М.: Московский лицей, 1993. - 309 с.
6. Даниленко, В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания [Текст] / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. - 326 с.
7. Лейчик, В.М. Основные положения сопоставительного терминоведения [Текст] / В.М. Лейчик. – Воронеж, 1988. - 77 с.
8. Лемов, А.В. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии) [Текст] / А.В. Лемов. – Саранск, 2000. - 213 с.
9. Манерко, Л.А. Понятие “терминосистема” в современном терминоведении [Текст] / Л.А. Манерко // Современные тенденции в лексикологии, терминологии и теории LSP (сборник научных трудов). – М.: Изд-во МГОУ, 2009. – С. 207-220.
10. Муҳаммадиев, М. Очеркҳо оид ба лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн] / М. Муҳаммадиев. – Душанбе: Ирфон, 1968. - 63 с.

11. Муҳаммадиев, М. Лексикаи забони адабии тоҷик [Матн] / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1997. - 192 с.
12. Муҳаммадиев, М. Баъзе хусусиятҳои лексикӣ “Шоҳнома” [Матн] / М. Муҳаммадиев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005. - 138 с.
13. Назарзода, С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, ғароиш ва дурнамо [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе, 2014. - 370 с.
14. Нуров, П. Истилоҳшиносӣ [Матн] / П. Нуров. – Душанбе, 2018. - 139 с.
15. Реформатский, А.А. Введение в языковедение / Под ред. В.А. Виноградова. 5-е изд. [Текст]. – М.: Аспект Пресс, 2008. - 536 с.
16. Словарь гистологических терминов / Д.А. Ткачев, В.Н. Минченко [Текст]. – Брянск: Изд-во БГСХА, 2013. - 296 с.
17. Сорокина, Т.С. История медицины [Текст] / Т.С. Сорокина. – М.: Академия, 2021. - 274 с.
18. Суперанская, А.В. Общая терминология: вопросы теории [Текст] / А.В. Суперанская Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. -6-е изд. – М.: Либроком, 2012. - 248 с.
19. Суперанская, А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории [Текст] / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1989. - 246 с.
20. Толикина, Е.Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина [Текст] / Е.Н. Толикина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970. – С. 53-67.
21. Тоҳирова, Қ. Лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн] / Қ. Тоҳирова. – Душанбе, 1967. - 82 с.
22. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (ибораи аз 2 ҷилд) Ҷилди 1 (А-Н) [Матн] / Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Ҳ. Султон. – Душанбе, 2008. - 950 с.
23. Шарипов, Т. Компьютерная лексика таджикского языка:

Структурно-семантический анализ: дисс. канд. филол. наук [Матн] / Т. Шарипов. – Душанбе, 2003. - 166 с.

24. Jespersen, O.A Modern English Grammar on Historical Principles. Part VI. Morphology. – London, 1946, pp. 550-551.

ПУБЛИКАЦИЯ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

А). Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А]. Набиева, А.А. Хусусиятҳои ташаккули истилоҳоти тиббӣ дар забони англисӣ [Текст] / А.А. Набиева // Научно-медицинский журнал “Симург”. – Дангара, 2020. – №7 (3). – С. 141-145.

[2-А]. Набиева, А.А. Ҷанбаҳои этимологии истилоҳоти тиббӣ дар забони англисӣ [Текст] / А.А. Набиева // Научно-медицинский журнал “Симург”. – Дангара, 2022. – №13 (1). – С. 165-170.

[3-А]. Набиева, А.А. Омонимияи истилоҳоти гистология [Текст] / А.А. Набиева // Научно-медицинский журнал “Симург”. – Дангара, 2025. – №25 (1). – С. 192-198.

[4-А]. Набиева, А.А. Хусусиятҳои истилоҳоти гистология дар забоншиносии муқоисавӣ [Текст] / А.А. Набиева // Научно-медицинский журнал “Симург”. – Дангара, 2025. – №28 (4). – С. 258-264.

Б) Статьи в других изданиях:

[5-А]. Набиева, А.А. Юсуфов, А.И. Баъзе хусусиятҳои услубии “Ҳидоят-и-мутааллимин ғ-и-тиб-и Аҳвайнӣ Бухорӣ [Текст] / А.А. Набиева, А.И. Юсуфов // Научно-медицинский журнал “Симург”. – Дангара, 2020. – №5 (1). – С. 128-133.

[6-А]. Набиева, А.А. Таҳлили истилоҳоти тиббӣ дар забоншиносии муосир [Текст] / А.А. Набиева // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему “Современная медицина и современное образование”. – Дангара, 2021. – С. 427-428;

[7-А]. Набиева, А.А., Гарибмамадов, М.М. Воситаҳои семантикии бунёди истилоҳоти тиббӣ дар забони англисӣ [Текст] / А.А. Набиева // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему “Современная медицина и современное образование”. – Дангара, 2021. – С. 428-429.

[8-А]. Набиева, А.А., Одинаев С.П., Ғарибмамадов М.М. Хусусиятҳои истилоҳот ва низоми истилоҳотӣ дар забоншиносии муосир [Текст] / А.А. Набиева // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему “Современная медицина и современное образование”. – Дангара, 2021. – С. 429-430.

[9-А]. Набиева, А.А. Полисемия ва синонимия дар истилоҳоти гистология [Текст] / А.А. Набиева // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему “Становление и развитие современного русского языкознания в условиях глобализации: достижения, проблемы и перспективы”. – Душанбе, 2024. – С. 21-28.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Набиева Азиза дар мавзӯи «Таҳлили сохториву маъноии истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ

***Калимаҳои калидӣ:** истилоҳ, истилоҳот, забони тоҷикӣ, забони англисӣ, гистология, забоншиносӣ, омонимия, полисемия, синонимия, антоним, истилоҳоти яктаркиба, истилоҳоти сертаркиба, аббревиатура, низоми истилоҳотӣ, стандарткунонии истилоҳот, истилоҳоти иқтибосӣ, асосҳои семантикӣ, пешванд ва пасванд, истилоҳоти тиббӣ, сохтори истилоҳот.*

Мақсади асосии таҳқиқоти диссертатсиониро таҳлили муқоисавии хусусиятҳои сохторӣ-маъноии ташаккули истилоҳоти гистология дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ташкил медиҳад.

Ба сифати асосҳои методологӣ дар раванди таҳқиқот методи таҳлили лексикографӣ (муайян намудани хусусиятҳои семантикӣ тариқи таснифоти луғавӣ), методи таҳлили сохторӣ (муқаррар намудани сохтори бунёди калимаҳо ва ҷудо намудани сохтори калимасозӣ), унсурҳои таҳлили таркибӣ, методи системавӣ, методи семантикӣ, методҳои муқоисавӣ истифода шудааст. Дар раванди омузиши масъала, муаллиф ба як қатор таҳқиқоти назариявии муҳаққиқону забоншиносон таъяс намудааст. Инчунин, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ аз натиҷаи коркардҳои назариявии муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ, аз он ҷумла таҳқиқоти навтарин пешниҳод ва ҷамъбасти карда шудаанд, ки дар асоси онҳо муаллиф ҷамъбасти назарияҳо, хулосаҳои нав, тавсияҳои амалиро пешниҳод намудааст.

Навгониҳои илмӣ дар таҳқиқот аз мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот бармеоянд. Навовариҳои илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки аввалин маротиба дар он таҳқиқи маҷмӯавӣ таҳлили муқоисавӣ семантикӣ ва сохтории истилоҳи гистология гузаронида шудааст. Дар таҳқиқот раванди ташаккул ва инкишоф, инчунин, вазъияти муносири истилоҳоти гистология таҷассум гардида, хусусиятҳои сохторӣ ва семантикии воҳидҳои истилоҳотӣ муайян карда шудаанд, ки имконият медиҳад хусусиятҳои системавӣ истилоҳоти мазкур нишон дода шаванд.

Ҷамъбасти назария ва тавсияҳои муаллифро метавон бо мақсадҳои таълимӣ мавриди истифода қарор дод. Инчунин, натиҷаҳои таҳқиқот ба омузиши истилоҳот саҳми муайян мегузоранд, раванди таснифоти истилоҳот метавонад заминаи таҳқиқоти минбаъда ҳам барои истилоҳоти гистология ва ҳам барои системаҳои дигари истилоҳотӣ гардад.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Набиевой Азизы на тему «Структурно-семантический анализ терминов гистологии в таджикском и английском языках» на соискание степени кандидата филологических наук по специальности 6.2.14. Типологическая и контрастная лингвистика

Ключевые слова: термин, терминология, таджикский язык, английский язык, гистология, лингвистика, омонимия, полисемия, синонимия, антоним, однокомпонентные термины, многокомпонентные термины, аббревиация, лексическая единица, терминологическая система, стандартизация терминов, термины заимствования, семантические основы, префиксы и суффиксы, медицинские термины, терминологическая структура.

Основная цель диссертационного исследования – сравнительный анализ структурно-семантических особенностей образования терминов гистологии в таджикском и английском языках.

В качестве методологических основ в процессе исследования были использованы метод лексикографического анализа (идентификация семантических признаков посредством лексической классификации), метод структурного анализа (установление структуры словообразования и выделение словообразовательной структуры), элементы компонентного анализа, системный метод, семантический метод и сравнительные методы. В процессе изучения проблемы автор опирался на ряд теоретических работ лингвистов. Также в диссертационном исследовании были представлены и обобщены результаты теоретических разработок отечественных и зарубежных исследователей, включая новейшие исследования, на основе которых автор представил выводы теорий, новые выводы и практические рекомендации.

Научные нововведения в исследовании вытекают из целей и задач исследования. Научная новизна исследования проявляется в том, что впервые в нем проведено комплексное сравнительное семантическое и структурное исследование терминов гистологии. Исследование отражает процесс формирования и развития, а также современное состояние терминологии гистологии, выявляет структурные и семантические особенности терминологических единиц, что позволяет продемонстрировать системные особенности этих терминов.

Обобщенное автором теоретическое изложение и рекомендации могут быть использованы в образовательных целях. Кроме того, результаты исследования вносят определенный вклад в изучение терминологии, процесс классификации терминов может стать основой для дальнейших исследований как терминологии гистологии, так и других терминологических систем.

ABSTRACT

of the dissertation by Aziza Nabieva titled "Structural-Semantic Analysis of Histology Terms in Tajik and English," submitted for the degree of Candidate of Philological Sciences in the specialty 6.2.14. Typological and contrastive linguistics.

Keywords: *term, terminology, Tajik language, English language, histology, linguistics, homonymy, polysemy, synonymy, antonym, single-component terms, multi-component terms, abbreviation, lexical unit, terminological system, term standardization, semantic foundations, prefixes and suffixes, medical terms, terminological structure.*

The primary objective of the dissertation research is a comparative analysis of the structural-semantic features of histology term formation in the Tajik and English languages.

The methodological framework of the study employs the method of lexicographical analysis (identifying semantic features through lexical classification), the method of structural analysis (determining word-formation patterns and identifying word-formation structures), elements of componential analysis, the systemic method, the semantic method, and comparative methods. In examining the issue, the author drew upon a range of theoretical works by linguists. The dissertation also presents and synthesizes the results of theoretical studies by domestic and foreign researchers - including the latest research - serving as the basis for the author's theoretical conclusions, new findings, and practical recommendations.

The scientific innovations of the study stem from its objectives and tasks. The scientific novelty of the research lies in the fact that it conducts, for the first time, a comprehensive comparative semantic and structural analysis of histology terms. The study examines the formation, development, and current state of histology terminology and identifies the structural and semantic characteristics of terminological units, thereby demonstrating the systemic nature of these terms.

The theoretical overview and recommendations presented by the author can be applied in educational contexts. Furthermore, the research findings contribute to the study of terminology; the term classification process established here can serve as a foundation for future research into both histology terminology and other terminological systems.